

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	8
1.1. Сутність поняття «музична культура»	8
1.2. Психофізіологічні особливості молодшого шкільного віку в контексті музичного розвитку дитини	15
1.3. Зміст і структурні компоненти музичної культури молодших школярів.....	21
Висновки до першого розділу.....	31
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СФОРМОВАНOSTI МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	33
2.1. Стан сформованості музичної культури молодших школярів.....	33
2.2. Методика формування музичної культури молодших школярів в процесі музичної діяльності	42
2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи	51
Висновки до другого розділу	57
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	59
3.1. Використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва.....	59
3.2. Активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності.....	64
3.3. Використання позаурочних форм музичних занять.....	73
Висновки до третього розділу.....	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	86
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність дослідження. Педагогічна теорія і шкільна практика знаходяться сьогодні на якісно новому рівні свого розвитку, який передусім характеризується новою концепцією освіти, оновленою парадигмою виховання, орієнтацією на духовні цінності у змісті педагогічного процесу. Основним фактором становлення гармонійної особистості в сучасних умовах трансформації суспільства виступає система музично-естетичного виховання.

У законі України «Про освіту» йдеться про безпосередній всебічний розвиток дитини, її естетичних та моральних якостей. З огляду на таке, у розвитку всебічно розвиненої особистості важливе місце займає музичне мистецтво, що «найбільше стимулює до творчої діяльності, сприяє формуванню пізнавальних та емоційно-мотиваційних функцій, розвитку творчого мислення, здібностей, комунікаційності, а також позитивних якостей характеру школяра» [2, с. 34].

У іншому державному документі основними завданнями художньо-естетичного напрямку виховання підростаючого покоління є виховання в учнів ціннісного ставлення до дійсності та творів мистецтва, збагачення емоційно-почуттєвої сфери та досвіду практичної мистецької діяльності, формування спеціальних художніх умінь, навичок спілкування з питань мистецтва, набуття системи знань та уявлень про мистецтво, його значення в житті людини й суспільства, розвиток художньо-творчого потенціалу дитини, виховання здібності до художньо-творчої самореалізації, потреби в мистецькій самоосвіті [39, С. 3-9].

У цьому контексті важливе завдання стоїть перед вчителем музичного мистецтва, який повинен розвинути зацікавленість до музичних творів у вихованців, чутливість до сприймання та аналізу музики, допомогти відчувати у музичному творі образний зміст, почуття та переживання, що якісно впливатиме на формування музичної культури школяра.

В практиці загальної освіти сьогодні існує проблема розвитку музичної культури дітей. Музичний розвиток відбувається тільки на теоретичному рівні, не систематично і фрагментарно. В умовах шкільного навчання уроки музичного мистецтва зводяться лише до набуття знань, умінь і навичок, що свідчить про недостатньо повне використання можливостей музики для культурного розвитку учнів. Також, неабиякою проблемою залишається відбір змісту шкільних підручників із музичного мистецтва, їх конструювання та використання у навчально-виховному процесі.

Ідеї гуманізації навчально-виховного процесу все більше доводять правомірність особистісно орієнтованого підходу в музичній освіті, що розкриває головну роль творчої складової її змісту. Художньо-творча співпраця вчителя й учнів має стати важливим критерієм оцінки результативності навчання та рівня духовного розвитку підростаючого покоління та музичної культури зокрема. Сучасні напрямки розвитку загальної освіти вимагають розуміння музичної культури як важливої складової гармонійного розвитку та різнобічного виховання школярів.

Для нашого дослідження важливими є філософські концепції, в яких розкриваються питання формування культури особистості (А. Арнольдов, Е. Ільєнков, В. Кудін, В. Степін, А. Щербо та ін.); теоретичні засади естетичного розвитку (М. Каган, О. Лармін, М. Овсянніков, Б. Теплов та ін.) та виховання особистості (Л. Волович, А. Зись, Л. Печко, В. Разумний, О. Федій та ін.).

Серед науковців, які працювали у дослідженні розвитку та формуванні музичної культури особистості, можна відзначити Ю. Алієва, Б. Асаф'єва, Н. Ветлугіну, Д. Кабалевського, З. Кодая, Л. Кульчицьку, Є. Назайкінського, О. Радінова, Р. Тельчарову та ряд інших.

Важливі компоненти музичної освіти висвітлено в працях сучасних українських дослідників (Л. Беземчук, В. Бондара, Б. Бриліна, І. Зязюна, Л. Коваль, В. Лозової, Л. Масол, В. Монахова, П. Москаленко, С. Ничкало, О. Оніщенко, Г. Падалки, В. Рагозіної, О. Ростовського, О. Рудницької, А. Сохора, Б. Теплової, Л. Хлебнікової, О. Щолокової та ін.), які вивчали різні

напрями розвитку емоційної сфери школярів, а саме виховання музичного й художнього смаку, розвиток інтересу та любові до музики, заохочення до сприймання та використання мистецтва тощо.

Однак, не зважаючи на значну увагу науковців до формування музичної культури школярів, актуальність окресленої проблеми та окремі питання розвитку досліджуваного феномена зумовили вибір теми нашого дослідження: **«Формування музичної культури молодших школярів в процесі музичної діяльності».**

Мета дослідження – на основі теоретичного аналізу проблеми дослідження обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування музичної культури молодших школярів в процесі музичної діяльності.

Відповідно до мети поставлені такі **завдання**:

1. Проаналізувати наукову літературу з досліджуваної проблеми та на основі комплексного підходу уточнити сутність поняття «музична культура» молодших школярів.
2. Розкрити психологічні та фізіологічні особливості молодших школярів.
3. Визначити компоненти, критерії, показники та рівні сформованості музичної культури молодших школярів.
4. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування музичної культури молодших школярів.

Об'єкт дослідження – процес формування музичної культури молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування музичної культури молодших школярів в процесі музичної діяльності.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що ефективність формування музичної культури молодших школярів в процесі музичної діяльності підвищиться за умов:

- використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва;
- активізації творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності;
- використання позашкільних форм музичних занять

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та систематизація наукової літератури із проблеми дослідження для уточнення змісту поняття «музична культура»; *емпіричні* – анкетування, бесіди, пряме і непряме спостереження, тестування для уточнення критеріїв і рівнів сформованості музичної культури школярів, педагогічний експеримент з метою перевірки ефективності педагогічних умов формування музичної культури учнів молодшого шкільного віку в процесі музичної діяльності; кількісна обробка та якісний аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.

Теоретичне значення дослідження базується на узагальненні теоретичних засад формування музичної культури школярів в процесі музичної діяльності.

Практичне значення дослідження полягає у вдосконаленні методики формування музичної культури школярів в процесі музичної діяльності і пов'язане із перспективою її використання в подальшій педагогічній практиці.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота здійснювалася на базі загальноосвітньої школи I-III ступенів №32 Вінницької Міської Ради. Загалом у дослідженні взяли участь 54 учня 2-их класів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися на звітній науковій конференції у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського (м. Вінниця, квітень, 2017 р.), опубліковані у збірці студентських наукових статей (Випуск 5, 2017 р.), у збірнику матеріалів VI регіональної науково-методичної конференції «Виховання молоді на

принципах християнської моралі» (м. Вінниця, квітень, 2017 р.) та у науковому журналі «Молодий вчений», який входить до бази Index Copernicus (Херсон, лютий, 2018 р.)

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг роботи складає 107 сторінок. Основний текст роботи викладено на 85 сторінках. Робота містить 3 таблиці, список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

1.1. Сутність поняття «музична культура»

Одним з головних завдань «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України» є впровадження ефективних дидактичних засобів у зміст музичної освіти, з метою формування творчої, культурної, духовно-моральної особистості. Важливим напрямом розв'язання навчально-виховних завдань є формування основ музичної культури учнів як важливої і невід'ємної частини їхньої духовної культури, комплексу ключових, міжпредметних і предметних компетентностей у процесі сприймання й інтерпретації кращих зразків української та світової музичної культури, а також формування естетичного досвіду та емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва.

Метою сучасного освітнього процесу є розвиток особистості учня, становлення в людині системи цінностей: особистісних, загальнолюдських, професійних тощо. Серед предметів, що вивчаються в загальноосвітній школі, чи не найвищий виховний та розвивальний потенціал має музичне мистецтво з притаманним йому впливом на свідомість і підсвідомість особистості, на інтелектуальну та емоційну сфери, на моральне і фізичне здоров'я людини.

Питання формування духовного світу людини засобами музичного мистецтва було актуальним в усі часи. Існують різні підходи до розуміння ролі музики у вихованні особистості, що починаються від ідеалу музично освіченої людини у стародавні часи, до заперечення загальної музичної

освіти окремими науковцями-педагогами на початку ХХ ст. Сучасна зарубіжна освіта у школі має обов'язковою складовою та необхідною ланкою навчання саме музичне виховання дітей.

У вітчизняній музичній освіті ідея формування музичної культури особистості пройшла шлях від накопичення досвіду народної педагогіки та фольклорних традицій музичного виховання дітей – до розбудови основ музичного навчання (М.Лисенко, М.Леонтович, К.Стеценко, Я.Степовий, В.Верховинець та ін.) й визнання музичної культури учня важливим орієнтиром музичної педагогіки (Д.Кабалевський, О.Ростовський та ін.) [34, с. 6-7].

У контексті нашого дослідження важливими є праці вітчизняних та зарубіжних педагогів і психологів, присвячені розробці теорії духовного розвитку особистості, Л.Виготського, Е.Еріксона, О.Леонтьєва, С.Рубінштейна, Е.Фрома, К.Юнга та ін.

Особливе значення у розв'язанні окресленої проблеми мають концепції виховання духовності молодого покоління на основі національних традицій Г.Ващенко, О.Вишневецького, Т.Власової, Н.Іриня, І.Огієнка та ін., а також ідеї про залежність духовного розвитку особистості від активного освоєння культурних цінностей С.Гессена, Д.Кабалевського, М.Кагана, Б.Немедського, Г.Шевченко та інших.

Формування духовності дітей – це процес виховання особистості. Починаючи ще від Я.Коменського, видатні педагоги світу Й.Песталоцці, Ф.Дістервег, Г.Сковорода, В.Сухомлинський, А.Макаренко, К.Ушинський вважали, що виховання має пронизуватися високою духовністю, людяністю, гуманістичною і творчою спрямованістю навчально-виховного процесу, доброзичливістю й чуйністю у ставленні до дитини. Так, К.Ушинський застерігав, що «погано спрямоване виховання негативно впливає на моральний та розумовий розвиток» [68, с.123]. Бажаючи розвивати духовність дитини, вчитель має допомогти їй зорієнтуватися в світі музики, вибрати справді високохудожні твори, що сприятимуть розвитку і

збагаченню культури почуттів учнів, розвитку їх музичного та естетичного смаків, тобто, перш за все, формувати у них музичну культуру.

Питання формування та розвитку музичної культури поширене в працях таких українських науковців, як А. Болгарський, Б. Брилін, О. Дем'янчук, Л. Коваль, Л. Масол, В. Медушевський, Г. Падалка, В. Рогозіна, О. Ростовський, О. Рудницький, Б. Теплов, Л. Хлебнікова та ін. Дослідники вказують на важливість формування музичної культури, виховання творчої особистості, розвитку музичного та художнього смаку, заохоченню до сприймання та відтворення мистецтва. Таким чином, формування музичної культури школярів посідає чільне місце у контексті їхнього духовного та загального розвитку.

Поняття «музична культура» тісно пов'язана зі сферою музичної освіти й трактується у цьому контексті як сукупність культурно-цивілізаційних надбань людства та інтегрована характеристика особистості. Разом з тим, музична культура визначається науковцями як професійна якість музиканта й характеристика дитини, що навчається в загальноосвітньому закладі.

В музичній естетиці музична культура суспільства трактується як єдність музики та її соціальних функцій. А. Сохор визначає цю єдність певною системою, до якої входять музичні цінності (створені або збережені в суспільстві); усі види діяльності (створення, збереження, відтворення, поширення, сприймання, використання музичних цінностей); усі суб'єкти такого роду діяльності разом з їхніми знаннями, навичками та іншими якостями [64, с. 62].

На думку Д. Кабалецького, за допомогою музичного мистецтва збагачується духовне життя людини, а також емоційна, естетична, моральна культура. Метою музичного виховання композитор вважав формування саме музичної культури, яка сприятиме подальшому розвитку рівня духовної культури особистості. Під музичною культурою потрібно розуміти поєднання музики та її соціального існування. Ця система передбачає усі види музичної діяльності: створення, збереження, відтворення, поширення,

сприймання та інтерпретація музичного твору; суб'єктів даних видів діяльності та навчальних закладів, що передбачають належну професійну підготовку, задля подальшої музичної діяльності [27, с. 9].

Д. Кабалевський тлумачив музичну культуру особистості як «любов до музики та розуміння її в усьому багатстві форм і жанрів; особливе відчуття музики, що спонукає сприймати її емоційно, відрізняючи хорошу музику від поганої; вміння сприймати музику як змістовне мистецтво, що несе в собі почуття і думки людини, життєві образи та асоціації, здатність відчувати внутрішній зв'язок між характером музики і характером виконання тощо» [27]. Таким чином, музична культура – індивідуальний соціально-художній досвід у контексті музичного мистецтва, поняття особистісного, художнього, духовного ставлення до музики.

Угорський композитор З. Кодай вважав, що музична культура є важливим компонентом у гармонійному вихованні людини, в рамках універсальної культури, що поєднує в собі традиції, художній смак та духовну цілісність. Метою формування музичної культури школяра, стверджував З. Кодай, є «проникнення у душу музики, прагнучи тим самим, щоб і музика проникла в душу учня» [4, С. 20]. Основою концепції композитора стала думка, що основою музичної культури має стати саме народна музика – «виховання лише тоді може бути ефективним, коли воно проростатиме з рідної національної культури». Отже, головну роль в формуванні музичної культури школярів З. Кодай надає народній пісні.

Музична культура школяра формується завдяки активному сприйманню музики, вважав Д. Кабалевський. «Лише тоді музика може виконати свою естетичну, пізнавальну і виховну роль, коли діти навчаться по-справжньому чути її та роздумувати про неї, справжнє відчуте та продумане сприймання музики – основа форм прилучення до музики, тому що при цьому активізується внутрішній духовний світ учнів, їх почуття та думки. Поза сприйманням музика як мистецтво взагалі не існує» [27, с. 28].

Е. Жак-Далькрос вважав, що під час формування музичної культури школярів доцільно використовувати народні традиції музичного виховання: дитячі ігрові пісні, рухи під музику, інсценізацію, елементи хореографії («Подояночка», «Зробим коло», «Іди, іди дощику», «Два півники» тощо).

Педагогічні погляди таких знаменитих українських композиторів, як М. Лисенко, М. Леонтович та К. Стеценко вказують на глибоку переконаність у розвитку музичної культури за допомогою національної педагогіки. Зокрема К. Стеценко довів принцип взаємозв'язку музики з комплексом мистецтв. Він вважав, що слухові враження потрібно доповнювати сенсорними, адже знання здобуті на основі слухових вражень є неповними [48]. М. Леонтович приділив увагу формуванню музичної культури школярів за допомогою пісні. Він сформував позицію головної ролі фольклору в процесі музичного виховання дітей, та пропонував починати оволодіння нотною грамотою з безнотного співу на основі народних українських пісень [33].

На думку Н. Ветлугіної метою формування музичної культури є музичний розвиток дитини, який характеризується певними компонентами: «між природними задатками та сформованими музичними здібностями; між внутрішніми процесами розвитку та досвідом, який передається дитині; між засвоєнням досвіду та розвитком, що відбувається при цьому» [7, С. 40-80]. Тобто, поєднання внутрішніх процесів та зовнішніх чинників. Педагог вважала, що між учнями та вчителем має бути активний контакт, дієвий підхід. Через це, зважаючи на рівень активності самих учнів, у них формується потенціал їх музично-творчих здібностей [7].

Разом з тим, до змісту процесу формування музичної культури школярів О. Апраксіна відносить процес передачі суспільно-історичного досвіду музичної діяльності новому поколінню з метою художньо-естетичного збагачення дитини [3, С. 55-80].

Дослідниця О. Лобова розуміє музичну культуру дитини як інтегративне особистісне утворення, що складається з музичної

спрямованості, музичної обізнаності, музично-творчої розвиненості й музичної вихованості, що забезпечує дитині можливість усвідомленого й адекватного спілкування з музичним мистецтвом у навчанні та житті. Це явище формується та виявляється в музичній діяльності і постає необхідним фактором різнобічного розвитку та гармонійного виховання дитини. Формування основ музичної культури молодших школярів, зазначає педагог, відбувається в контексті дидактико-методичної системи, основним компонентом якої виступає культуротворчий зміст музичної освіти, що реалізується в навчальній програмі та підручниках [8, с. 4-5].

О. Радинова вважає, що музична культура школярів формується в результаті взаємодії різних видів музичної діяльності – сприйнятті та виконанні творів музичного мистецтва та процесу цієї діяльності, внаслідок якої вдосконалюється художній смак, музичні установки та інтереси, почуття, здібності та навички, теорії та погляди.

У своїх дослідженнях О. Радинова розрізняє музичну культуру:

- 1) особистості, яка містить в собі індивідуальні музичні знання, навички, погляди, які сформувались внаслідок активної музичної діяльності;
- 2) соціуму, яка поєднує твори професійного та народного музичного мистецтва, які мають на меті сформувати естетично-духовний світ дитини;

О. Радинова доводить, що завдяки музичній культурі особистості розвивається музично-естетична свідомість школяра, за допомогою якої відбувається поглиблене осмислення музичних творів та усвідомлення їх змісту [57, с. 16-25].

На думку Р. Тельчарової музична культура школяра виражається комплексом її проявів: рівнем музичних здібностей, установок, вмінь та навичок. Ці прояви формуються в результаті активної музичної діяльності та високорозвиненої музичної свідомості. Музична культура школяра виявляється:

- 1) в результаті формування та розвитку музичних здібностей;

- 2) у систематичності та планомірності здобутих музичних знань;
- 3) у рівні музичної активності, що виражається за допомогою вмінь та навичок, потрібних у музичній творчості;
- 4) у наявності індивідуальних естетичних позицій, установок на музичну діяльність;
- 5) у формуванні та розвитку рівня музичного сприйняття, відтворення, оцінки, ідеалів та поглядів [66, с. 45-68].

Елементами музичної культури Л. Школяр і О. Критська вважають музичний досвід, музичну грамотність та музично-творчий розвиток школярів. Інтегральним показником сформованості музичної культури виступає музично-творчий розвиток як синтез музичного досвіду та музичної грамотності [5, с.107-110].

На нашу думку, результативність розвитку музичної культури школярів залежить від педагога, рівня його професійної підготовки, інтелекту, здатності до активної музичної діяльності, вміння привернути увагу та зацікавити дітей, прагнення до самовдосконалення та збагачення новими педагогічними та психологічними знаннями. Як стверджує О. Лобова, мета загальної музичної освіти це і є формування музичної культури підростаючого покоління, яка стосується не обраних школярів, а кожної дитини незалежно від рівня її власне музичної обдарованості [34, с.10].

У результаті вивчення наукової літератури визначено, що музична культура є важливим чинником формування духовності особистості та необхідним елементом гармонійного розвитку людини. Виявлено, що дослідники продовжують вивчати питання формування музичної культури підростаючого покоління і трактують це базове поняття як: систему, до якої входять музичні цінності, усі види музичної діяльності, усі суб'єкти такого роду діяльності з їхніми знаннями, навичками та іншими якостями (А. Сохор); поєднання музики та її соціального існування, „музичної грамотності” і „музичної діяльності” – набуття музичних знань і розвиток здібностей (Д. Кабалевський); поєднання традицій, художнього смаку та

духовної цілісності (З. Кодай); процес передачі суспільно-історичного досвіду музичної діяльності новому поколінню з метою художньо-естетичного збагачення дитини (О. Апраксіна); взаємодію різних видів музичної діяльності (О. Радинова); органічну та необхідну частину художньої та духовної культури особистості; складне інтегративне особистісне утворення, що виникає як поєднання музичних освіченості-розвиненості-вихованості та є необхідною складовою різнобічного розвитку та гармонійного виховання дитини (О. Лобова); міру засвоєння учнем цінності музичного мистецтва (Е.Абдуллін) тощо.

Отже, аналіз наукової літератури з проблеми дослідження дав можливість трактувати музичну культуру молодших школярів як сукупність музично-практичних, художніх, пізнавальних навичок, які вказують на рівень освіченості та вихованості дитини у сфері музичного мистецтва.

1.2. Психофізіологічні особливості молодшого шкільного віку в контексті музичного розвитку дитини

Питання про психофізіологічну специфіку розвитку в молодшому шкільному віці є дуже актуальним для нашого дослідження. У сучасній системі виховання молодший шкільний вік охоплює період життя дитини від шести до десяти років (I-IV класи школи). Поява молодшого шкільного віку пов'язана з виникненням в економічно розвинених країнах системи загальної і обов'язкової повної середньої освіти. З наукової точки зору мова може йти про відносно усталені, найбільш характерні риси цього віку. Його роль у психологічному розвитку дитини може змінюватися в залежності від зміни цілей та значення початкового навчання в загальній школі. Історично розбивається система і суспільного виховання дітей від дитячого садка до завершення середньої освіти.

Видатні психологи двадцятого століття Л. Виготський і Ж. Піаже настійно підкреслювали, що дитина – це маленький дорослий, що у нього

інша логіка і інше, ніж у дорослих, сприйняття навколишнього [12]. Тому значної уваги вимагає врахування та орієнтація на особливості сучасних молодших школярів.

Найбільш характерна риса періоду з шести до десяти років полягає в тому, що в цьому віці дошкільник стає школярем. Цей перехідний період, характеризується поєднанням рис дошкільного дитинства з особливостями школяра. Ці якості уживаються в його поведінці та свідомості у вигляді складних і суперечливих поєднань. Як і будь-який перехідний стан, даний вік багатий прихованими можливостями розвитку, які важливо своєчасно виявити та підтримувати [58, с. 83].

Практика показує, що адаптація дитини до школи відбувається не одразу. Це досить тривалий процес, який пов'язаний зі значним напруженням усіх систем організму. Лише через 5 – 7 тижнів поступово підвищуються та стають більш стійкими показники працездатності у дитини, спадає напруга та тривожність [24].

Кожен період психічного розвитку дитини характеризується основним, провідним видом діяльності. Так, для дошкільників основною є ігрова діяльність. Хоча у цей період дитинства, наприклад, у дитячих садах, діти вже вчаться і навіть трудяться. Все ж таки по-справжньому, що визначає їхню особистість, служить рольова гра у всій її різноманітності. У грі з'являється прагнення до суспільної оцінки, розвивається уява і вміння використовувати символіку. Все це служить основними передумовами, що характеризують готовність дитини до школи.

Особливо помітно виділяється етап початкового входження дитини в нові умови шкільного життя. З цього моменту гра поступово втрачає особливу роль у його житті, хоча і продовжує надалі займати важливе місце в повсякденній діяльності. Провідним видом діяльності молодшого школяра стає навчання, що істотно впливає на мотиви його поведінки та відкриває нові джерела розвитку його пізнавальних і моральних сил.

Більшість дітей психологічно підготовлені до цього. Вони з радісним очікуванням йдуть до школи, щоб зустріти тут щось нове, цікаве та незвичайне в порівнянні з будинком і дитячим садом. Ця внутрішня позиція дитини вкрай важлива. Це вказує на те, що бажаність новизни шкільного навчання допомагають дитині швидко адаптуватися й прийняти вимоги вчителя, щодо правил поведінки в школі, відносин з товаришами, розпорядку дня. Ці вимоги є суспільно значимі і обов'язковими та легко сприймаються дитиною.

Варто вказати, що існує інша сторона внутрішньої позиції дитини, що пов'язана з її загальним позитивним відношенням до процесу засвоєння нових знань і умінь. Ще до шкільного життя дитина звикається з думкою про необхідність навчання. Дорослі пояснили в свій час, для того, щоб колись стати тим, ким він хотів бути в іграх, йому потрібно вчитися. Але дитина не може елементарно уявити конкретного складу знань, потрібних в майбутньому. У школяра ще відсутнє утилітарно-прагматичне ставлення до цих знань. Він тягнеться до навчання взагалі, до суспільно значимих цінних знань. У цьому-то і проявляється в дитини допитливість, теоретичний інтерес до навколишнього. Цей інтерес, як основний мотив навчання, формується у школярів протягом усього його дошкільного життя, що містить розгорнуту ігрову діяльність.

Отже, відбувається усвідомлення дитини себе як школяра. В віці шести-десяти років дитина починає розуміти, що вона є індивідуальністю, яка, безумовно, піддається соціальним впливам. Вона знає, що головним обов'язком для неї є навчання, у процесі якого потрібно вчитися змінювати себе, привласнюючи колективні знаки (мова, цифри, ноти тощо), колективні поняття, знання та ідеї, які існують у суспільстві. У той же час дитина має знати, що відрізняється від інших і переживає свою унікальність, прагнучи утвердити себе серед дорослих і однолітків [12, с. 114]

Зазначимо, що основні компоненти багатьох психічних якостей людини закладаються і культивуються у молодшому шкільному віці. Тому

особлива увага учителів повинна бути направлена на виявлення резервів розвитку молодших школярів. Використання цих резервів дозволить більш успішно готувати дітей до подальшої навчальної діяльності.

Прийшовши у перший клас і протягом усього навчання у початковій школі дитина автоматично займає абсолютно нове місце в системі відносин людей: у неї з'являються постійні обов'язки, пов'язані з навчальною діяльністю [24, с. 248].

Розвиток психіки молодших школярів відбувається головним чином на основі провідної для них діяльності навчання. Включаючись у навчальну діяльність, діти поступово виконують усі вимоги, а дотримання цих вимог передбачає появу нових якостей психіки, відсутніх у дошкільнят. Нові психічні якості виникають і розвиваються у дітей цього віку в міру адаптації до навчальної діяльності.

Також, у цей період змінюється взаємовідношення процесів збудження і гальмування. Гальмування (основа стримування, самоконтролю) стає більш помітним, ніж у дошкільнят. Однак схильність до порушення ще дуже велика, звідси – непосидючість молодших школярів. Свідома і розумна дисципліна, систематичність вимог дорослих є необхідними зовнішніми умовами формування у дітей нормального взаємовідношення процесів збудження і гальмування. Разом з тим, до семи років їх загальний баланс відповідає новим шкільним вимогам до дисципліни, посидючості і витримці [8, с. 85].

Для першого етапу шкільного життя характерно те, що дитина підкоряється новим вимогам вчителя, що регулює його поведінку в класі і вдома, а також починає цікавитися змістом самих навчальних предметів. Безболісне проходження дитиною цього етапу свідчить про хорошу готовність до шкільних занять. Але далеко не всі діти шестирічного віку володіють нею. Багато з них спочатку відчують ті чи інші труднощі і не одразу включаються в шкільне життя [9].

Варто зазначити, що важливу роль в період пристосування до шкільного середовища відіграє мотиваційна сфера учня. В основі мотивації, пов'язаної зі змістом і процесом навчання, лежить пізнавальна потреба. Вона народжується з більш ранньої дитячої потреби у зовнішніх враженнях і потреби в активності, наявних у дитини з перших днів життя. Розвиток пізнавальної потреби неоднаково в різних дітей: у деяких вона виражена яскраво і носить «теоретичний» напрям, в інших сильніше виражена практична орієнтація, у третіх вона взагалі дуже слабка [31, с. 185].

Навчально-пізнавальні мотиви закладені в самій навчальній діяльності та з опануванням способів цієї діяльності. Вони відображаються в пізнавальних інтересах, у спробі долати труднощі в процесі пізнання, проявляти інтелектуальну активність. Мотиви цієї групи та їхній розвиток залежать від рівня пізнавальної потреби, з якою діти йдуть до школи, і від рівня організації навчального процесу.

У цілому, мотиваційна сфера за період молодшого шкільного віку поступово переходить від аморфної однорівневої системи спонукань до ієрархічній побудові системи мотивів [31, с. 120].

Розглянемо фізіологічні особливості дітей молодшого шкільного віку. Фізіологічний розвиток молодшого школяра зумовлений формуванням організму, що викриває нові можливості для його діяльності, розгортання та поглиблення зв'язків з соціальним оточенням. Водночас дозрівання стимулюється і впливами зовнішнього середовища, про що свідчить загальне прискорення фізіологічного розвитку дітей.

У молодшого школяра інтенсивно росте і добре забезпечується кров'ю м'яз серця, тому воно порівняно витривале. Завдяки великому діаметру сонних артерій головний мозок насичується достатньою кількістю крові, що є важливим для його працездатності. Вага мозку помітно збільшується у цей період. Інтенсивно збільшуються лобні долі головного мозку, які відіграють важливу роль у формуванні найбільш складних функцій психічної діяльності школяра.

Таким чином, у молодшому шкільному віці, в порівнянні з дошкільним, відбувається значне зміцнення скелетно-м'язової, системи, відносно стійкою стає серцево судинна діяльність, більшої рівноваги набувають процеси нервового збудження і гальмування.

Дитина ще дуже швидко стомлюється у цьому віці. Науковці, які досліджують психофізіологічні особливості діяльності першокласників, зазначають, що зростання фізичної витривалості, підвищення працездатності носять відносний характер, і в цілому для дітей шестирічного віку залишається характерною висока втомлюваність. Їх працездатність зазвичай різко падає через 25-30 хвилин уроку і після другого уроку. Також дитина виснажується в разі відвідування групи продовженого дня, а також при підвищеній емоційній насиченості уроків і заходів [9, с. 35].

Зазначені анатомо-фізіологічні зміни сприяють пізнавальному та особистісному розвитку молодших школярів. Все це винятково важливо тому, що початок шкільного життя - це початок особливої навчальної діяльності, що вимагає від дитини не тільки значного розумового напруження, а й великої фізичної витривалості [9, с. 93].

Молодший шкільний вік називають вершиною дитинства. Дитина зберігає багато дитячих якостей – легковажність, наївність, погляд на дорослого знизу вгору. Але він вже починає втрачати дитячу безпосередність в поведінці, у нього з'являється інша логіка мислення [31, с. 120].

Важливим аспектом для нашого дослідження є те, що голосовий апарат і характеристики голосу молодшого школяра теж мають свої особливості, які педагогу необхідно враховувати в своїй роботі. Дитячі голоси відповідають приблизно голосам жіночого хору. Відмінність полягає в ширині діапазону (він трохи менше). А так само різний у характері звучання. Дитячі голоси більш «світлі», «сріблясті», ніж жіночі. Сопрано дитячого хору має діапазон від *до* I октави до *соль* II октави. Альт дитячого хору – від *ля* малої октави до *ре* II октави [65].

Варто зазначити, що у дітей специфічний голосовий апарат (короткі і тонкі голосові зв'язки, малої ємкості легені). Властивим є високе головне звучання, характерна легкість, «сріблястість» тембру (особливо у хлопчиків), але немає тембральної насиченості.

Умовно дитячі голоси в хорі можна розділити на 3 групи, в залежності від віку: молодша група, середні школярі і старша ланка. Молодша дитяча група – від наймолодшого віку до 10-11 років. Ці діти мають фальцетне звукоутворення і досить невеликий діапазон, якщо по максимуму: *до* I октави – *до* II октави, або *ре* I – *ре* II октави. Це діти молодшого шкільного віку (1-4 класи), яким притаманна невелика сила звуку. І, зауважимо, немає істотного розвитку між хлопчиками і дівчатками. У репертуарі таких хорових колективів є по суті 1-2 твори. На цьому початковому етапі хорового виховання закладаються професійні навички співу: інтонування, вокальна техніка, почуття ансамблю.

Виявлено, що молодший шкільний вік є сенситивним для формування основ особистісної музичної культури. Її інтегруючою структурною одиницею виступає музична діяльність, основними видами якої визначені: слухацька, виконавська, музикотворча (композиційна) та музикознавча. Ці види діяльності реалізуються в різноманітних формах спілкування дитини з музикою (слуханні, співи, гри на музичних інструментах, рухах, імпровізаціях, ознайомленні з теорією та історією музики тощо) та найбільш органічно відображують особистісні складові музичної культури учня.

1.3. Зміст і структурні компоненти музичної культури молодших школярів

Для нашого дослідження важливим завданням було визначення компонентів музичної культури молодших школярів. Проаналізувавши

наукову літературу з даної проблеми з'ясувалося, що існує багато підходів до структурування досліджуваного явища.

У зміст категорії музичної культури школярів науковці найчастіше вміщують: систему музичних знань, умінь і навичок; емоційне, свідоме та дієво-практичне ставлення до музики; музичний досвід, музичну грамотність і музично-творчий розвиток; музичну розвиненість і музичну освіченість тощо [34, с. 11].

Так, на думку Ю. Алієва формування музичної культури учнів передбачає отримання позитивного соціально-художнього досвіду через сприймання та опанування мистецтва [2, с. 21]. За допомогою передачі та опанування змісту музичного твору в школярів формуються певні духовні та естетичні цінності, які складають структуру музичної культури.

Р. Тельчарова виділяє п'ять структурних елементів музичної культури: музикальність, мотиваційність, інформаційність, операційність, оцінюваність. Дослідниця вважає, що музикальність являє собою комплекс здібностей, які створюють підґрунтя для успішної музичної діяльності. За допомогою музикальності формується здатність до музичного сприйняття, відтворення та інтерпретації музичних творів. Мотиваційність вміщує в себе різноманітні особистісні установки, які забезпечують успішну музичну діяльність: інтереси, погляди, ідеї, переконання, мету, план.

Інформаційний компонент музичної культури вказує на важливість всіх видів та форм знань про музичне мистецтво, а саме музичні уявлення, поняття, терміни, теорії, судження, концепції, вчення, почуття. Вони слугують відображенням відношення до музичного мистецтва.

Операційний елемент – це комплекс всіх видів та форм музичної діяльності школяра, а також умінь, навичок, засобів, прийомів та методів, за допомогою яких вона формується. Даний елемент формується в процесі музичного навчання.

Оцінювальний складник – це особистий елемент ціннісних уявлень, який формується за допомогою музичного сприйняття та творчості. Слугує

формуванню професійних поглядів, переконань та ідеалів школяра [66, С. 45-68]. Така структура, на нашу думку, поєднує увесь необхідний комплекс складників і є найбільш відповідною змісту досліджуваного явища.

На думку Л. Школяр та О. Критської є три елементи музичної культури: музичний досвід, музична грамотність та музично-творчий розвиток школярів, який стає об'єднуючим компонентом і виконує інтегральну функцію. Музичний досвід вміщує уявлення про музичний та навколишній світ і має виконувати головну функцію для всіх видів діяльності на уроці. Показником музичного досвіду, як стверджують науковці, є рівень певних відомостей про музику, присутність інтересу, пошуки переваг того чи іншого музичного твору.

Наступний компонент, музична грамотність – це поєднання здатності образно сприймати музику, вміння правильно визначати характер та зміст музики, розуміти характер інтерпретації музики, здатність визначити автора музичного твору. Третім компонентом визначено музично-творчий розвиток, що характеризується вмінням самовиражатись, самостверджуватись, переживати та інтерпретувати музику та виражається прагненням до самореалізації та музичного розвитку [44, с. 220].

О. Лобова визначає структуру музичної культури школяра, до якої входять мотиваційний, емоційний, аксіологічний, теоретичний, практичний, розвивальний і виховний компоненти. У свою чергу, ці компоненти згруповані у чотири блоки: музична спрямованість, музична обізнаність, музично-творча розвиненість, музична вихованість дитини. Усі структурні одиниці згуртовано навколо музичної діяльності, яка є визначальною умовою та засобом формування музичної культури школяра [34, с. 9-10].

Ми погоджуємося з дослідницею. адже до основних видів музичної діяльності вона відносить слухацьку, виконавську, музикотворчу, музикознавчу. Ці види діяльності реалізуються в різноманітних навчальних формах спілкування дитини з музикою (слуханні, співі, грі на музичних інструментах, рухах, імпровізаціях, ознайомленні історією музики тощо) та

найбільш органічно відображують особистісні складові музичної культури школяра.

Музична спрямованість у запропонованій структурі є спонукальною складовою, що зумовлює прагнення дитини спілкуватися з музикою. Водночас усі компоненти спрямованості (мотиваційний, емоційний, аксіологічний) формуються й удосконалюються в різних видах музичної діяльності й опосередковано впливають на загальнокультурну, загальнонавчальну та духовну спрямованість особистості. Таким чином реалізуються гуманістичні „надзавдання” загальної музичної освіти.

Музична обізнаність розглядається як підструктура музичної, загальнокультурної та загальної компетентностей школяра. Її провідними елементами визначені теоретичні (музичні знання) та практичні (уміння і навички) складові, представлені ключовим, частковим і загальнокультурним рівнями.

Виховний компонент музичної культури молодшого школяра передбачає: власне музичне виховання, загальнокультурне виховання й опосередкований вплив музичної освіти на різнобічне виховання особистості, що конкретизується у формуванні моральних, національних, патріотичних, громадянських, комунікативних, трудових якостей школяра тощо [34].

У ході вивчення розвивального компонента музичної культури можна використовувати термін „музично-творча розвиненість” школяра. Сюди доцільно віднести здібності сприймання музики, виконавські здібності і творчі прояви музикальності дитини. Загальнокультурні складові розвитку поєднують: розвиток потреби у художній діяльності, естетичного смаку, основ загальнокультурного мислення.

Отже, серед складових музичної культури найчастіше дослідники розглядають окремі елементи мотиваційного (музичні інтереси та потреби), когнітивного (знання), діяльнісного (уміння та навички), розвивального (музичні здібності та інші якості дитини) напрямів. Інколи структурні

компоненти музичної культури розширюються до рівнів творчої, естетичної, емоційної, комунікативної, моральної, духовної сфер.

На основі вивчення наукових досліджень визначаємо структуру музичної культури молодших школярів, до якої входять мотиваційний, інформаційний та операційний компоненти.

Розглянемо детальніше сутність названих елементів у структурі музичної культури школярів.

На нашу думку, важливим компонентом музичної культури школярів є мотиваційний. Його показниками вважаємо: музичний інтерес та емоційно-чуттєве ставлення учнів до музики.

Розвиток мотиваційної сфери особистості школяра відіграє важливу роль в його духовному розвитку. Це свідчить про необхідність включення мотиваційного компонента в процес розвитку музичної культури учнів. Видатний педагог-гуманіст В.Сухомлинський відзначав, що пізнання світу почуттів неможливе без розуміння й переживання музики, без глибокої духовної потреби слухати музику і діставати насолоду від неї. На його думку, без музики важко переконати людину, яка вступає в світ, у тому, що вона прекрасна, а це переконання, по суті, є основою емоційної, естетичної, моральної культури [38].

Інтерес є джерелом активності у певному виді діяльності особистості. Разом з тим, інтерес сприяє ознайомленню з новими подіями та фактами, спрямовує особистість на усвідомлення мети своєї діяльності, тим самим налаштовує на розуміння та глибше відображення дійсності. «Задоволення інтересу не призводить до його згасання, а викликає нові інтереси, які узгоджені з ще вищим рівнем пізнавальної діяльності» [14, с. 147]. Музичний інтерес відображається у формі прояву пізнавальної потреби щодо музики.

Для творчого сприйняття світу пізнавальна потреба є імпульсом діяльності дитини, що сприяє її творчому розвитку й вдосконаленню раніше набутих вмінь і навичок. Водночас в потребах відображаються прагнення отримувати нові знання, що надає духовну насолоду. Спілкування з музикою

сприяє розвитку естетичних потреб. За таких обставин естетичні потреби можуть вважатися стрижнем, який спрямовує людину в різних сферах діяльності до естетичного освоєння дійсності. Тому їх можна вважати першочерговим елементом музичного розвитку дитини. Це означає, що потреба у спілкуванні з музикою, інтерес до музичного мистецтва є основою, на якому будується музична культура школярів.

Емоційно-чуттєве ставлення учнів до музики ми розглядаємо як естетичні почуття дитини, які виникають при спілкуванні з музикою. Основою розвитку почуттів є емоції, які оцінюючи дійсність змушують людину відчувати переживання. Психологи визначають емоції «одним із головних механізмів внутрішньої регуляції психічної діяльності й поведінки, спрямованих на задоволення актуальних потреб» [22, с. 257]. Коли людина слухає музику або бере участь у її інтерпретації, вона відчуває певні емоції, які переростають в естетичні переживання.

Науковці стверджують, що естетичні переживання – це «емоційні переживання й усвідомлення естетичних відношень. Естетичні почуття інтегрують, з одного боку, естетичні переживання, з іншого, – відображають здатність людини переживати естетичне враження» [21, с. 87]. Через естетичні переживання людина отримує естетичну насолоду, вона духовно зростає і глибше сприймає навколишній світ.

Отже, мотиваційний компонент є основним і незамінним у структурі музичної культури школярів, адже він сприяє розвитку зацікавленості до музики, спрямованості на формування почуття любові до неї, потреби у спілкуванні зі світом музики, мотивації музично-творчої діяльності тощо.

Інформаційний компонент є наступним у структурі музичної культури молодших школярів. Його показниками визначаємо: знання у сфері музичного мистецтва, здатність до сприйняття музичного твору.

На нашу думку, істотним показником інформаційного компонента є знання у сфері музичного мистецтва, до яких можна віднести знання про музичні твори, їхні жанри, їхніх авторів тощо. Адже одним із критеріїв

освіченості є наявність певних знань про даний вид мистецтва й виявлення правильних суджень щодо нього.

Відомо, що всі музичні твори поділяються на авторські (мають свого автора слів і композитора) і народні (складені народом). А є й такі, в яких слова створив народ, а музику написав конкретний композитор та навпаки. Є пісні, створені народом, а обробки до них пишуть різні композитори. Також учні мають знати, що є музика у різних народів і її створюють композитори різних країн, різних епох.

Особливим у розумінні музичного мистецтва є вміння розрізнати та визначати характер музики, характер її виконання, почуття, що передає музика, оперувати певними музичними термінами. Тому для школяра важливо володіти такою інформацією, щоб розумітися в музичному мистецтві. Вважаємо, що саме такі знання слугують орієнтиром подальшого розвитку й пошуку інформації, а саме, сприймання, розуміння та осмислення нового.

Важливим показником інформаційного компонента вважаємо здатність до сприйняття музичного твору.

Термін «сприйняття музики» у працях психологів трактується як процес безпосереднього впливу музики на людину. Науковці вважають, що поняття «музичне сприйняття» вказує на «осягнення й осмислення тих значень, якими володіє музика як мистецтво, особлива форма відображення дійсності, як естетичний художній феномен» [11, с. 92].

Слід зазначити, що вміння сприймати музику не є вродженим. Найкраще це вміння формується у дітей шкільного віку. У цей період дитина дуже емоційно відчуває, що передає музика, по особливому і щиро виявляє свої почуття, має підвищену вразливість. Такі характерні особливості школярів молодшого віку сприяють ефективному розвитку сприйняття музичного матеріалу, що в свою чергу формує у них естетичний досвід. На основі цього формується стиль поведінки дитини, вміння налагоджувати діалог з ровесниками, спілкуватися з оточуючим світом на естетичному рівні.

Все це створює передумови розвитку музичної культури учнів, необхідних у подальшому становленні духовно розвиненої особистості.

За допомогою власного досвіду та пошукових розумових процесів у ході музичних занять учні можуть отримувати глибокі переживання, розуміння гармонії та дисгармонії, розвивати естетичні смаки, формуючи свою духовну оболонку. Коли дитина активно поринає у світ музики, захоплюється нею, аналізує, вона естетично пізнає навколишній світ. У цьому полягає музична діяльність, необхідною формою якої є музичне сприймання.

Перед вивченням пісні на уроці спочатку відбувається ознайомлення із нею. У процесі прослуховування, пізнання, цілеспрямованого аналізу та сприйманні музичного твору розвиваються творчі та пізнавальні здібності молодших школярів. Цілісне уявлення про музичний образ під час сприймання відбувається поступово і має оціночне ставлення. Завдяки таким процесам активної діяльності музика викликає емоційний відгук у реципієнта і музичне сприймання набуває творчого характеру.

Завдяки знайомству учнів з кращими зразками вітчизняної та зарубіжної музичної спадщини збагачується естетичний кругозір, виховується художній смак, розвивається музична культура. Особливим завданням вчителя музичного мистецтва є виявлення шляхів розвитку музичного сприйняття, яке є одним з базових компонентів музичної культури молодших школярів.

Отже, здатність до сприйняття музичного твору є чуттєвим естетичним відображенням предметів та явищ навколишнього світу, підпорядкованим безпосередній дії їх на органи чуття.

Наступний компонент музичної культури молодших школярів – операційний. Його показниками визначено: уміння й навички в різних видах музичної діяльності; розвиненість творчих здібностей.

Розглянемо перший показник операційного компонента музичної культури.

Науковці витлумачують уміння як засвоєний суб'єктом спосіб виконання дій, що забезпечує здатність їхнього ефективного використання згідно з поставленою метою [14]. У багатьох визначеннях поняття «уміння» є одна особливість – уміння виявляються в діях, які мають свідомий характер і ґрунтуються на процесах мислення. Такою діяльністю вважається зовнішня діяльність, що «породжує всі види внутрішньої психологічної діяльності та містить відповідні дії та операції» [52, с. 230].

Підкреслимо також, що вміння в музичній діяльності формуються завдяки активному та свідомому використанню на практиці, що відображається в знаннях і навичках музичного досвіду дитини. Навички можна охарактеризувати як компонент свідомої дії людини, що «мають автоматизований характер і формуються у процесі багаторазового повторення та виконання певних операцій» [63, с. 230] .

Зазначимо, що уміння й навички в різних видах музичної діяльності дитини створюють можливості до естетичного пізнання, розуміння й перетворення світу, у такий спосіб відтворюють своє ставлення до нього. До основних традиційних видів музичної діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва слід віднести слухання музичних творів, спів, гра на музичних дитячих інструментах.

Другий показник операційного компонента, розвиненість творчих здібностей, ми розглядаємо як практичний досвід власних творчих спроб у всіх формах спілкування з мистецтвом. Це бажання, потреба, намагання і спроби дитини створити щось нове або схоже на те, що вже раніше робила, зімпровізувати у певному виді музичної діяльності.

Творчі здібності – це особливі якості суб'єкта, що характеризують здатність до саморозвитку. У широкому розумінні творчість – свідомо цілеспрямована діяльність людини у напрямку пізнання і перетворення дійсності. Це показник розвиненості особистості, що необхідне в будь-якому виді діяльності.

Розвиток творчих здібностей відбувається на основі відтворення, інтерпретації та переживання музики. Такі здібності відрізняються яскраво відображеним особистісним змістом людини. Музична творчість проявляється як самопізнання, самовираження, самоствердження у їхній цілісності. Разом з тим, творчість – це не зовнішнє активне відображення «діяльності», а глибоке прагнення до духовного самовизначення – через мистецтво [73, с. 23].

Через спілкування з музикою виникає потреба у самовираженні, тобто вираженні свого відношення до естетичних ідеалів; бажання до самопізнання, коли відбувається пізнання свого внутрішнього світу; необхідність в самостверженні, тобто ствердження себе як особистості через багатий об'єм почуттів і творчу енергію.

Таким чином, розвиненість творчих здібностей дитини набуває важливого значення і займає особливе місце у структурі музичної культури школяра.

На основі структурних компонентів досліджуваного явища виокремлено критерії, за якими визначалися рівні музичної культури учнів молодших класів: музична спрямованість, музична обізнаність, готовність до музичної діяльності.

Згідно з виокремленими критеріями нами визначено три рівні сформованості музичної культури молодших школярів: високий, середній, низький.

Високий рівень сформованості музичної культури характеризує учнів, яким властиві: стійкий музичний інтерес; уміння глибоко відчувати музику та здатність переживати естетичні враження; наявність глибоких знань у галузі музичного мистецтва та здатність до цілісного сприйняття музичного твору; достатні практичні вміння й навички в різних видах музичної діяльності та наявність творчої ініціативи.

Середній рівень сформованості музичної культури характеризує учнів, яким властиві: нестійкий музичний інтерес; неглибоке емоційно-чуттєве

ставлення до музики; наявність певних знань у галузі музичного мистецтва та здатність до фрагментарного сприйняття музичного твору; недостатнє володіння практичними вміннями й навичками в окремих видах музичної діяльності та наявність слабких творчих здібностей.

Низький рівень сформованості музичної культури характеризує учнів, яким властиві: маловиражений музичний інтерес; невиразне емоційно-чуттєве ставлення до музики; наявність обмежених знань у галузі музичного мистецтва та пасивність у сприйнятті музичного твору; несформовані практичні вміння й навички в різних видах музичної діяльності та нерозвинені творчі здібності.

Висновки до першого розділу

У результаті вивчення теоретичних джерел з проблеми дослідження з'ясовано, що музична культура є істотним елементом духовної культури особистості та відіграє важливу роль у гармонійному розвитку підростаючого покоління.

На підставі аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми уточнено сутність поняття «музична культура» молодших школярів як сукупності музично-практичних, художніх, пізнавальних навичок, які вказують на рівень освіченості та вихованості дитини у сфері музичного мистецтва. Високий рівень музичної культури школярів позитивно впливає на їхнє художньо-естетичне збагачення, орієнтацію на духовні цінності та успішний різнобічний розвиток.

Важливим питанням формування музичної культури є врахування особливостей психофізіологічного розвитку молодших школярів. У цей перехідний період важливо своєчасно виявити приховані можливості їхнього розвитку та сприяти формуванню стійкої поведінки та цілісному сприйняттю навколишньої дійсності засобами музичного мистецтва.

На основі теоретичного аналізу були визначені компоненти музичної культури молодших школярів (мотиваційний, інформаційний та

операційний), критерії та показники сформованості музичної культури молодших школярів: музична спрямованість (музичний інтерес, емоційно-чуттєве ставлення до музики); музична обізнаність (знання у сфері музичного мистецтва, здатність до сприйняття музичного твору); готовність до музичної діяльності (уміння й навички в різних видах музичної діяльності; розвиненість творчих здібностей).

Згідно з визначеними критеріями музична культура учнів молодших класів може виявлятися на високому, середньому та низькому рівнях.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРЕМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА СФОРМОВАНOSTI МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Діагностика сформованості музичної культури молодших школярів

Для визначення рівня розвитку музичної культури молодших школярів було проведено констатувальний етап експерименту. Діагностика сформованості музичної культури школярів здійснювалася визначеними нами критеріями й показниками.

Мета констатувального етапу експерименту передбачала кількісний і якісний аналіз початкового рівня сформованості музичної культури молодших школярів.

У ході дослідження для визначення рівнів музичної культури учнів було використано такі методи діагностики: анкетування, бесіди, спостереження, модифіковану методику «Музика для домашньої фонотеки», методику «Дитина і музика», методику «Музично-життєві асоціації», методику «Композитор», методику «Обери і виконай роль» Л. Школяр та ін.

У дослідженні брали участь 54 учня 2-их класів загальноосвітньої школи I-III ступенів №32 Вінницької Міської Ради.

На цьому етапі експерименту вирішувалися такі завдання:

- 1) визначити методи діагностування музичної культури школярів;
- 2) дослідити стан сформованості показників музичної культури учнів;
- 3) проаналізувати результати діагностики музичної культури молодших школярів.

Констатувальний етап дослідження, відповідно до мети й завдання, проходив у три етапи.

На I етапі проводилася діагностика музичної спрямованості молодших школярів, а саме: музичного інтересу та емоційно-чуттєвого ставлення учнів до музики.

Для виявлення рівня музичної спрямованості як першого критерію музичної культури школярів нами обрано розроблені методики Л. Школяр [73]. Так, для першого показника було використано модифіковану методику «Музика для домашньої фонотеки». Вона пов'язана з уявною ситуацією, наприклад: «Тебе запросили на фірму «Мелодія», яка виготовлює записи музики. Яку музику ти обереш для прослуховування у колі родини?». При обробці відповідей найвищий бал отримують діти, які назвали музику різних форм і жанрів, яку вони могли чути не тільки в класі, але й в іншому середовищі. Тут головне – мотив звернення до обраних творів. До уваги також береться і наявність даних про композитора, автора, розуміння змісту твору, здатність проспівати мелодії. Як доповнення до цього, варто провести невеличке анкетування з дітьми, що дасть можливість уточнити деякі питання про напрямки музики, які їх хвилюють. Наприклад:

1. Як ти відносишся до музики ?
2. Для чого потрібна музика ?
3. Які музичні твори ти знаєш, які з них твої улюблені ?
4. Які пісні ти співаєш в класі ?
5. Де найчастіше ти слухаєш музику (телебачення, радіо, концерти, інтернет, ютуб, соціальні мережі чи інде) ?
6. Чи зустрічаєшся ти з музикою в школі крім уроку і де ?
7. Чи співаєш ти вдома і що ?
8. Чи співають пісні в твоїй родині? Які саме ?
9. Яку музику ти слухав останній раз з батьками?
10. Які музичні передачі тобі подобаються ? Чому ?

З метою діагностики емоційно-чуттєвого ставлення учнів до музики використано методику «Дитина і музика». Вчитель просить дітей уявити, ніби музика – це жива істота і дає завдання намалювати її так, як вони її

розуміють і відчувають, коли виконують або слухають музику. Далі пропонується дітям на цьому малюнку зобразити себе. Ця методика має одну особливість, яка полягає у відтворенні дітьми не конкретної музики (прослуханого певного твору), а музики в цілому. Малюнок може вказати на несвідоме відношення до музики: як дитина уявляє себе поряд з музикою, чи відчуває себе її частинкою, чи ототожнює себе з нею; наскільки цілісно дитина сприймає образ музики, чи відображає його в чомусь єдиному, чи в різних деталях. Після цього завдання (приблизно 15 хвилин), варто з кожним учнем окремо в'яснити, чому його малюнок саме такий.

У відповідях дітей (19%) спостерігався високий рівень музичної спрямованості, а саме: музичного інтересу та емоційно-чуттєвого ставлення учнів до музики. Вони називали музику різних форм і жанрів, яку вони могли чути не тільки в класі, але й в домашньому середовищі, по телевізору, на аудіо записах, вказували авторів творів, могли проспівати мелодії з цих пісень, їм подобається слухати музику в любий зручний час (але переважно це сучасна музика) та співати вдома разом з записом музичних творів. На малюнку учні відтворювали музику як явище, що знаходиться у навколишньому середовищі, навколо нас, в природі (сонце – скрипковий ключ, листя – нотки, гілочки – нотний стан, дощ – темп, квіти – динамічні відтінки тощо), а поряд себе, як керівника-диригента або в центрі як невід'ємну складову музики.

Середній рівень означеного критерію характеризував дітей (50%), які називали невелику кількість творів, яку прослуховують найчастіше в класі та по телевізору, могли назвати автора твору, але не могли проспівати жодного уривка з мелодії, не виявляють особливого інтересу до музики та потреби в ній, іноді передивляються музичні передачі. Учні не в повній мірі могли відтворити на малюнку якою вони уявляють музику і намалювали себе маленькою дитиною.

Відповіді інших учнів (31%) вказують на низький рівень музичної спрямованості. Ці діти виявляють слабкий музичний інтерес, вони вагаються

при виборі прослуховування музики в родинному колі, не можуть назвати авторів творів, не в повній мірі розуміють зміст пісень, не мають улюблених музичних творів, не проявляють активності при співі. Дітям важко було намалювати музику і себе на цьому малюнку вони не хотіли малювати.

II етап діагностики було спрямовано на вивчення рівня музичної обізнаності школярів. Для діагностики першого показника цього компонента, а саме знання у сфері музичного мистецтва, було використані творчі завдання та бесіди.

1-е завдання полягало у прослуховуванні уривка з музичного твору, визначення його назви й автора. Після чого дітям потрібно було показати портрет названого композитора.

2-е завдання полягало у розподілі запропонованих на малюнках предметів і музичних термінів у відповідні скриньки. Для цього завдання було підготовлено картки з музичними термінами, засобами музичної виразності та іншою термінологією, зображення з музичними інструментами, нотами, музичними знаками та іншими, на них схожими, предметами. Діти повинні були обрати малюнок і правильно розподілити по категоріям «Музичні інструменти», «Музичні знаки», «Засоби музичної виразності», при цьому називаючи, що зображено на малюнку.

Результати відповідей вказують, що більша половина учнів (40%) вагалася у визначенні назви і автора прослуханого музичного твору, плуталася у розподілі карток та зображень на музичну тематику, але могла відповісти, що там зображено. Інша група учнів (35%) могла правильно вказати назву і автора твору, але не могли показати його портрет, при виборі малюнків по категоріям допускали невеличкі помилки. Третя група учнів (25%) виконали всі завдання без помилок, що вказує на високий рівень знань у сфері музичного мистецтва.

Для виявлення рівня другого показника інформаційного компонента – здатності до сприйняття музичного твору було використано методику Л. Школяр «Музично-життєві асоціації» [73]. За допомогою цієї методики

можна дізнатися про спрямування музично-життєвих асоціацій дитини, ступінь їх відповідності музичному та життєвому змісту, певній емоційній чутливості на музику, сприйняття музики з опорою на відповідні закономірності. З цією метою потрібно вибрати музику, яка б містила кілька контрастних образів. Головним для цього завдання має бути вибір незнайомої для учнів музики. Наприклад, можна запропонувати для прослуховування Фантазію А.Моцарта c-moll. Перед цим з дітьми потрібно провести невеличку бесіду, про те, що музика супроводжує людину у різних життєвих ситуаціях, вона може повернути нас у минуле, нагадати якісь події, викликати почуття, які раніше ми вже відчували, також музика може допомогти людині, коли в житті виникають якісь неприємні обставини: заспокоїти, підбадьорити, підтримати тощо. Це допоможе дітям налаштуватися на сприйняття музичного матеріалу. Після прослуховування музики учням пропонуються наступні запитання:

1. Які спогади викликала у тебе ця музика? З якими подіями у твоєму житті вона могла бути пов'язана?
2. При яких життєвих обставинах могла звучати дана музика і як вона могла б вплинути на людей?
3. Що в музиці тобі дозволило прийти до таких висновків, тобто що розповідає музика і як розповідає, які її виразні засоби у кожному окремому творі?

Отже, за допомогою цього методу можна виявити, що діти шукають у музиці, на що опираються в своїх асоціаціях. Далі, після прослуховування музичного твору, з кожною дитиною проводиться індивідуальна бесіда. Можливо дитина не може відповісти на запитання, тоді слід нагадати музичні уривки і зафіксувати відповідь у письмовій формі.

Результати визначаються за такими критеріями: точність музичної характеристики, розгорнуті приклади асоціацій та їхня художня спрямованість, емоційність характеру відповідей. Увагу слід приділити

напрямку мислення дітей, що відбивається у поєднанні образного змісту з засобами виразності, елементами мови, жанру, стилю тощо.

Так, відповіді учнів (23%) вказують на розвиток цілісного сприйняття музичного образу. Вони розуміють форму музичного твору як явище другорядне, що визначається його змістом, глибоко відчують характер музики, описуючи засоби музичної виразності, мають емоційно-піднесений характер відповідей, чітко розуміють при яких обставинах може виконуватися певна музика. Більша частина учнів (47%) з утрудненням могли назвати, що вони чекають від музики, на що опираються в своїх асоціаціях, фрагментарно називали засоби музичної виразності, не впевнено характеризували музичний образ та не до кінця розуміли, що музика відповідає різним життєвим ситуаціям. Інші учні (30%) в'яло реагували на почуту музику, не орієнтувалися в засобах музичної виразності, не могли визначити характер твору, не розуміли з чим може асоціюватися прослухана музика.

Отже, за даними діагностики високий рівень музичної обізнаності спостерігається у 24% учнів, середній рівень – у 41% учнів, низький рівень – у 35% учнів.

III етап діагностики присвячений наступному компоненту музичної культури молодших школярів – операційному. Його показниками визначено: уміння й навички в різних видах музичної діяльності; розвиненість творчих здібностей.

Рівень розвиненості операційного компонента музичної культури дітей можна перевірити шляхом спостереження за ними в процесі музичної діяльності. Для визначення стану розвиненості умінь і навичок в різних видах музичної діяльності та творчих здібностей використано методику «Композитор». Вона проводиться індивідуально з кожною дитиною і передбачає виконання творчого завдання, яке в подальшому буде слугувати орієнтиром в організації самостійної художньої діяльності. Дітям пропонується створити музику для однієї з обраних ситуацій: «Весняний

спів», «Літній день», «Звуки великого міста», «Зимовий вечір», «Казкова подорож» тощо. Після того, як учень обере ситуацію, він продумує подальший розвиток змісту майбутнього твору мистецтва (вчитель може у цьому допомагати). Наприклад, спрямувати учня на думки, як весною пробуджується життя: сонечко гріє, сніг тане, бурульки розтають, струмки дзюрчать і так далі. Потрібно уявити це і відобразити свої думки на якомусь з інструментів (фортепіано, дитячі або народні), голосом, пластикою. Тим часом вчитель слідкує за процесом втілення художнього задуму: як діти використовують засоби виразності, які інструменти вибирають, чи використовують голос, рухи, пластику. При оцінюванні здібностей потрібно до уваги брати: ступінь усвідомленості задуму, самостійність та логічність у діях; винахідливість та оригінальність у виборі засобів втілення; художність втілення задуму; використання вже набутого музичного досвіду.

Творчість проявляється не в активному зовнішньому процесі, а в глибокій потребі до самовираження, самопізнання, самоствердженні. З цією метою було використано методику «Обери і виконай роль», яка передбачала спостереження за учнями. Найвдалішим для виявлення розвитку творчих здібностей можна вважати позаурочні форми музичних занять. Діти повинні були обрати роль музично-творчої діяльності композитора, диригента, виконавця-співака, слухача тощо. Під час виконання завдань потрібно звернути увагу на те, яку роль обере дитина в певній ситуації, які дії вона виконує при втіленні музичного образу, чи самостійно придумує зміст і розвиток цього образу, наскільки її задум виразний і оригінальний. Після цього слід провести індивідуальні бесіди і визначити причини відповідних дій учнів, вибору образу, відношення до своєї діяльності. Наприклад, можна задати наступні запитання: Чи задоволений ти своєю роллю, якщо ні, то чому? Як би ти вчинив наступного разу? Які твої враження від заняття (було весело, цікаво, сумно, чому?); Яким ти себе почував сміливим, веселим, добрим чи інше? Яку роль ти обереш наступний раз і чому?

Результати обох методик, які передбачали творчі завдання та спостереження, вказують на те, що у 26 % дітей під час виконання завдань виявлено високий рівень готовності до музичної діяльності. Учні цього рівня продемонстрували самостійність і оригінальність у втіленні музичного образу, вони із задоволенням виконували завдання, їм було цікаво проявити себе у новому образі, вони могли відразу вибрати ситуацію, щоб створити до неї музику, навіть пропонували свої варіанти («Весела ферма», «Чарівний ліс», «Шкільна перерва» тощо), придумували різні мелодичні замальовки, при цьому використовували спів і рухи, в їхніх діях спостерігалася логіка, винахідливість і оригінальність.

48 % учнів виявили середній рівень даного критерію. На це вказували не впевненість у виборі ситуації для створення музики, не чіткість у своїх діях, недостатнє володіння вміннями і навичками у видах музичної діяльності, спроможність фрагментарно використовувати засоби музичної виразності, голос та пластику, вагання у виборі образу, недостатньо виразний задум, бажання постійно змінити свою роль на роль іншого учасника.

Низький рівень цього критерію був зафіксований у 26 % учнів. Вони в'яло виконують творчі завдання, не здатні самостійно вибрати ситуацію та придумати зміст майбутнього твору мистецтва, володіють незначними вміннями й навичками у видах музичної діяльності, не можуть зосередитися на завданнях та володіють слабкою уявою, виявляють пасивність у виборі образу та виконанні певної ролі.

Результати констатувального етапу експерименту з визначенням рівнів музичної культури молодших школярів подано в таблиці 2.1.

Як видно з таблиці 2.1, високий рівень музичної культури зафіксовано в 23 % учасників експерименту. Середній рівень, виявлений у 46 % респондентів. Низький рівень музичної культури, зафіксований у 31 % школярів.

Таблиця 2.1

**Результати діагностики музичної культури молодших школярів
констатувального етапу експерименту (%)**

Критерії сформованості музичної культури школярів	Рівні		
	Високий	Середній	Низький
Музична спрямованість	19	50	31
Музична обізнаність	24	41	35
Готовність до музичної діяльності	26	48	26

На основі аналізу результатів констатувального етапу експерименту, у якому брало участь 54 школяра, з метою проведення формувального етапу експерименту було відібрано дві групи: експериментальну (26 осіб) і контрольну (28 особи).

Ми розподілили всіх учнів за рівнями сформованості музичної культури у такий спосіб, щоб групи були приблизно однакові (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

**Зведені дані про результати констатувального етапу експерименту
в експериментальній і контрольній групах (%)**

Рівні сформованості музичної культури школярів	Констатувальний етап експерименту			
	ЕГ (п = 26)		КГ (п = 28)	
	Абс	%	Абс	%
Високий	6	23,1	6	22,7
Середній	12	46,1	13	46,5
Низький	8	30,8	9	31,9

Отже, з наведеної таблиці видно, що особливих розбіжностей у результатах між експериментальною та контрольною групами немає. В обох

групах значно переважає середній рівень сформованості музичної культури – 46,1 % (ЕГ) та 46,5 % (КГ) учнів, менша кількість учнів має низький рівень – 30,8 % (ЕГ) та 31,9 % (КГ), високий рівень музичної культури виявлено в 23,1 % (ЕГ) та 22,7 % (КГ) школярів.

На нашу думку, якість формування музичної культури молодших школярів залежить від правильно організованої навчально-виховної діяльності, позаурочних форм музичних занять, впровадження обґрунтованих педагогічних умов та спеціально розробленої методики формування музичної культури школярів у процесі музичної діяльності у школі.

2.2. Методика формування музичної культури молодших школярів в процесі музичної діяльності

Мета проведення формувального етапу експерименту полягала в апробації обґрунтованих педагогічних умов формування музичної культури молодших школярів, а саме: використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва, активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності; використання позаурочних форм музичних занять. Упровадження цих умов здійснювалося за допомогою розробленої нами методики формування музичної культури.

На початку експерименту було розроблено орієнтовний зміст роботи, ознайомлено вчителів та керівників-організаторів із педагогічними умовами, необхідними для формування музичної культури школярів у процесі музичної діяльності, окреслено тематику музичних занять тощо.

У дослідженні ми використовували низку методів, що стимулюють формування музичної культури учнів молодших класів: методи словесні та наочні; аналізу та синтезу; методи здивування та емоційного впливу; звернення до відчуттів та уяви; актуалізуючі та музичні бесіди; практичний метод (вирішення творчих завдань), що дає змогу безпосередньо відчувати радість від створеного і набути необхідні для подальшого розвитку творчої активності знання, уміння та

навички; наочно-слуховий (дає змогу накопичувати почуттєвий та інтелектуальний досвід під час спілкування з високохудожніми за змістом та доступними для розуміння музичними творами); метод колективного естетичного аналізу (дає змогу усвідомити логіку розвитку музичного матеріалу, зв'язок засобів музичної виразності із художнім змістом твору, здійснити естетичну оцінку); метод порівняння (активізує, поглиблює, дає змогу осмислити й диференціювати сприйняття); метод контрастного співставлення в межах одного жанру, назви, настрою (дає змогу зацікавити дітей, загострити їхню слухову увагу внаслідок проблемності форми); метод поєднання різних видів мистецтв (музика, поезія, живопис, театр), що дає змогу провести цікаві аналоги, які стимулюють до самостійного творчого пошуку; прийом передачі характеру музики у русі (дає змогу дитині краще "вжитися" в музику та виявити у зовнішніх проявах свої переживання); розвивальні ігри (стимулюють інтерес до самостійного дослідження, дають змогу учневі наблизитися до оптимальної реалізації своїх можливостей, адже в ігровій ситуації учень може вибрати прийнятний для себе темп і діяти відповідно до своїх здібностей).

Для реалізації таких педагогічних умов як використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва, активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності на початку експерименту в експериментальній групі використано бесіду «Співоча Україна» та музичну бесіду «Зустрічаймо весну разом».

У ході бесіди «Співоча Україна» дітей запитують: «Як ви вважаєте, чому Україну вважають співочою країною?» і використовуючи програвач пропонують на фоні українських мелодій послухати «Легенду про пісню» (Додаток А). На початку легенди згадується про інші країни та про таланти якими Бог наділив їхніх жителів, тому можна дітям показати на карті, де вони знаходяться і де знаходиться Україна. Після прослуховування запису вчитель наголошує, що предки передали нам величезний скарб мудрості та краси і уявити рідну землю без пісень неможливо. Також слід повідомити, що в календарно-обрядовій поезії слово поєднувалося з драматичною дією,

музикою, танцями, іграми (поєднання знань з географії, літератури). Використання бесіди сприяло розвиткові музичного інтересу та знань у сфері музичного мистецтва.

Музична бесіда «Зустрічаймо весну разом», у ході якої учні ознайомилися з національними традиціями, а саме з українськими народними піснями весняного календарного циклу, була спрямована на розвиток емоційно-чуттєвого ставлення до музики та творчих здібностей дітей. У ході бесіди можна розповісти про традиції українського народу зустрічати весну, про зародки українського театру, який нерозривно пов'язаний з піснями, обрядами. Також, слід звернути увагу дітей на те, що початки театру в Україні сягають у глибину століть, а його джерелами є усна народна творчість, зокрема народні обряди та ігри. Типовим зразком театралізованих дійств були народні обрядові пісні, ігри, танки. Вони нерозривно пов'язані з трудовою діяльністю людини і мали магічний характер: словом і рухами дійові особи прагнули задобрити сили природи, щоб одержати багаті врожаї.

Після цього варто дати прослухати учням записи веснянок, наприклад: «Весняночка – паняночка» і розповісти як закликали та зустрічали весну. Далі запропонувати дітям водити хоровод, наприклад «Подояночку» і відповісти на запитання: Діти, що таке хоровод? Уважно подивіться на наш хоровод. Чому йому немає ні початку, ні кінця? Що так рухалось? Потім пояснити: «Хоровод відтворює рух сонця протягом року. Дівчата зверталися до сонечка, як до божества, щоб воно вийшло, щоб краще гріло, щоб розтанули сніги, зазеленіла трава і зацвіли квіти».

Для співу можна вибрати пісню «Вийди, вийди сонечко», що сприятиме розвитку вокальних навичок. Після чого прослухати веснянку «Іди, іди дощику» для розвитку музичного сприйняття.

Для розвитку здатності до сприйняття музичного твору та умінь й навичок в різних видах музичної діяльності можна запропонувати гру-

конкурс «А вже весна, а вже красна...» або конкурс «Інценівка», наприклад І група інсценує гру «Просо», ІІ група – «Подоряночку».

В кінці проведення музичної бесіди слід провести невеличке опитування, що сприятиме закріпленню знань з музичного мистецтва, активізації творчого мислення, наприклад:

1. Що вам найбільше сподобалось?
2. Яку роль у житті українського народу відіграє пісня?
3. Як уявляв собі весну український народ?
4. Що собою відтворює хоровод?
5. Які веснянки вам запам'ятались?

Таку музичну бесіду можна проводити у позаурочний час, доповнивши її музичним та дидактичним матеріалом, використовуючи спів, інсценування, ігри (Додаток Б).

Для розвитку емоційно-чуттєвого ставлення до музики учням пропонувалася музична гра «Музика та емоції». Прослухавши музичний уривок (С.Рахманінов «Італійська полька», Д. Шостакович «Вальс-жарт», Л. Бетховен «Весела. Сумна», В. Дяченко «Сердитий гном», А. Філіпенко «Ой весела дівчинка Олена», П. Чайковський «Симфонія №2», Український нар. танець «Козачок», Л. Бетховен «Тема з варіаціями» та інші), діти по черзі, передаючи м'яч один другому, описують характер музики, який передається настроєм: весела, сумна, лірична, трагічна, патріотична, жартівлива, патріотична.

Також, учні виконували ще одну гру «Малюємо настрої музики». Після прослуховування та обговорення характеру і настрою музики (Т. Волгіна, А. Філіпенко «Веселий музикант», М. Глінка «Попутна», Колядка «Ой коляда-колядниця», Ю. Михайленко «Пісня про матусю» та інші), діти малювали те, про що, на їхню думку, написав композитор.

У формувальному експерименті ми використовували також наочні методи навчання, серед яких – ілюстрування. За допомогою цього методу школярі набували естетичні знання шляхом сприймання окремих предметів

та їхніх елементів, явищ навколишнього світу, поєднання наочності та абстракції (ілюстрації тематичні, про композитора, до музичного твору, нотної грамоти, музичних інструментів тощо).

Для реалізації педагогічної умови використання позаурочних форм музичних занять, використання міжпредметних зв'язків проводилися музичні свята, які є однією з масових форм позаурочної роботи. Учні експериментальної групи брали участь у таких святах як «Сучасний світ музики», «Музика народів світу», «День музики». Одним із улюблених заходів для дітей стало проведення музичного пізнавально-розважального свята «Карнавал містерія» (Додаток В).

Сценарій містив історію англійського свята «Хелловін», репліки на англійській мові, музичні ігри, конкурси, загадки. У такий спосіб вирішувалися важливі завдання навчально-виховного процесу: познайомити учнів з музичними творами зарубіжних композиторів, які створювали фантастичну, казкову музику; прищепити інтерес і любов до класичної музики; сформувати уявлення дітей про свято «Хелловін» і його зв'язок з музикою; вміти згуртовано і дружньо працювати в колективі. Для підготовки до свята учням роздали завдання: підготувати святкову атрибутику (наприклад, гарбузики з кольорового паперу, гарбузи-ліхтарики зі свічками, трафарети кажанів, павучків, відьом, смішні оголошення-страшилки тощо); принести костюми фантастичних героїв або незвичайні маски, капелюхи та відповідний грим. Свято сприяло розвитку творчого потенціалу, фантазії, музичних здібностей учнів, вміню усвідомлено і уважно слухати музику.

Цікавою формою у позаурочний час виявився музичний вечір «Природа в музиці». Успішному проведенню свята передували серйозна підготовка та організація. На початку відбирався музичний матеріал, розподілялися обов'язки між учнями, складався сценарій вечора. Після закінчення свята було проведено тематичну дискотеку, яка була продовженням теми вечора і носила пізнавальний характер. Для цього було

написано сценарій, по якому діти знайомилися з творчістю сучасних музичних груп та окремих виконавців, брали участь в конкурсах на музичну тематику, а також вчилися танцювальній культурі та сучасній хореографії за допомогою запрошеного хореографа. Використання зазначених форм роботи з учнями сприяло розвиткові музичного інтересу, набуттю знань у сфері музичного мистецтва, розвиткові умінь й навичок в різних видах музичної діяльності.

У ході експерименту з учнями експериментальної групи було створено дитячий музичний театр та підготовлено виставу «Королівство музичних інструментів». Кожен учень мав свої обов'язки : від соліста до декоратора. Майже всі діти мали підготувати костюми різних музичних інструментів і вивчити свої репліки про історію виникнення цих інструментів та їхні особливості. Під час вистави діти співали сольо, хором та різними групами, виконували танцювальні етюди, грали на дитячих музичних інструментах.

Найкращим підсумком роботи у музичному театрі була участь у шкільному святі присвяченому до «Дня музики», де група проявила свою майстерність. Перед виступом проводилися спеціальні репетиції, на яких перевірялися уміння дітей виходити на сцену, почувати себе вільно, не соромитися, триматися під час виступів, виходити зі сцени. Зовнішній вигляд дітей, їх акуратність, вираз обличчя, а також поведінка на сцені впливає на успіх виступу, тому керівнику потрібно прослідкувати за цим. Після концерту було його обговорення. Даний захід сприяв розвиткові умінь й навичок в різних видах музичної діяльності та активізації творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності як однієї з педагогічних умов формування у них музичної культури.

У ході дослідження нами використано метод музикотерапії, що якісно вплинуло на розвиток музичного інтересу, емоційно-чуттєвого ставлення до музики, здатності до сприйняття музичного твору. Для цього було підібрано низку музичних творів, які стимулювали різні прояви настрою (Додаток Д).

Після прослуховування учні повинні були відповісти на запитання: «Який характер твору?», «Який настрій у вас викликає певний твір?», «Чим би ви займалися слухаючи таку музику?», «Як би вона допомогла в певній ситуації?» (наприклад: заспокоїла, зняла втому, розслабила, підбадьорила, звеселила, активізувала дії тощо).

З метою накопичення знань у сфері музичного мистецтва нами використано творчі завдання. Перше завдання сприяло осмисленню і засвоєнню понять про такі засоби музичної виразності, як мелодія, інтонація, темп, динаміка, тембр, штрихи, лад, регістр, ритм. Після прослуховування твору (наприклад: В. Дяченко «Сердитий гном», М. Сильванський «Пташка і кицька» та інші) чи проспівування пісні (наприклад А. Житкевича «Семеро гномів», А. Філіпенко «Веселий музикант» та інші) діти повинні були вибрати серед запропонованих карток з написаними варіантами ритму, темпу, динамікою, характером ті, які відповідають музиці.

У ході формуючого експерименту учням з експериментальної групи для реалізації педагогічної умови використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва було запропоновано літературно-творчі завдання та образотворчі завдання. Літературно-творчими завданнями стали: підбір або написання віршів до музики (Р.Шуман «Перша втрата», Д.Шостакович «Вальс-жарт»); написання творів-вражень про музику (Г.Татарченко «Гей ви, козаченьки»); написання казок (П.Чайковський «Танець маленьких лебедів»); створення легенд (Каміль Сен-Санс «Королівський марш Лева»); підбір вірша про природу; Е.Гріг «Ранок»); створення казок, легенд, де головні герої – музичні інструменти тощо.

Образотворчими завданнями були наступні: намалювати сюжети музичних творів (М.Римський-Корсаков «Політ Джмеля», П.Чайковський «Спляча красуня»); зліпити з пластиліну персонажів музичної казки (С.Прокоф'єв. Симфонічна казка «Петя і Вовк»), маршу (П.Чайковський «Марш дерев'яних солдатиків»), пісні (А.Житкевич «Семеро гномів»);

зробити аплікації (Д.Кабалевський «Танець молодого бегемота», В.Дяченко «Сердитий гном», М.Сильванський «Пташка і кицька»).

Зазначені вище завдання сприяли створенню атмосфери радості, захоплення, розвитку творчого мислення, можливості учням ширше проявити себе і спрямувати художньо-естетичну творчість не тільки в музичному, а й в інших видах мистецтва, які б допомогли краще усвідомити зміст музичних образів. Ці завдання якісно вплинуло на розвиток усіх показників музичної культури молодших школярів.

Для формування знань у сфері музичного мистецтва, розвитку музичного сприйняття, активізації творчого мислення використано загадки (Додаток Е) та кросворди про музику (Додаток Ж). Загадки і кросворди – це короткі описи предмета чи явища, які потрібно впізнати, відгадати. В їхній основі лежить метафоричне запитання, відповідь на яке передбачає вміння оцінити і зіставити певні явища на основі їх подібності. Тому цей процес активізує розумову творчість дітей, спостережливість, здатність до аналізу, формує уміння самостійно робити висновки. Крім того загадки викликають у дітей позитивні емоції від процесу і результату такого розумового змагання. Такий методичний прийом містить нестандартні завдання, які викликають жвавий інтерес, тому їх можна використовувати як окремо, так і створювати за їх допомогою проблемні ситуації на уроках та в інших заходах.

Крім розгадування загадок у дітей було ще одне завдання – скласти загадку на певну музичну тему у формі гри. Наприклад, усіх учнів поділено на 3 команди і командири по черзі витягують листочок, де написано тему («Музичні інструменти», «Музичні жанри», «Нотна грамота»). Кожна команда складає загадку і озвучує її. Хто із команд відгадує, отримує одне очко. Та команда, яка придумує загадки, отримує теж одне очко. Перемагає та команда, у якої найбільша кількість балів. Такі ігрові ситуації розвивають творчу активність, вміння працювати в команді, сприяють накопиченню знань у сфері музичного мистецтва.

Значне місце у позакласній роботі з музики в експериментальній групі відводилося тематичним концертам, присвяченим творчості композиторів (П.Чайковського, Д. Кабалевського, М.Лисенка, А.Філіпенка та іншим). Наприклад, було сплановано та проведено тематичний концерт «Музичнийсвіт Д. Кабалевського». Організатори намагалися щоб у концерті були різноманітні номери, які за своїм змістом були доступні всім дітям («Танець молодого бегемота», «Пісня про школу», «Три варіанти маршу», «Три подружки», «Зайчик дратує ведмедика» та інші). Розпочинався концерт з розповіді про композитора, показу портрета, фотографій та інших художніх ілюстрацій. Усі учні були задіяні: хтось розповідав про життя композитора, хтось про його творчість, а хтось про зображення на фотографіях. Інформацію про композитора діти підбирали самостійно використовуючи інтернет-ресурси. Музичний репертуар звучав у живому виконанні, так і в аудіозапису. Діти з радістю слухали пісні, вірші, музику, співали. Такий захід сприяв розвиткові художніх знань, активізації творчого мислення, формуванню вмій і навичок в музично-творчій діяльності.

Для того щоб перевірити як учні вивчили пройдений матеріал, що запам'ятали, наскільки вони були уважні протягом формувального експерименту ми провели музичну вікторину та урок-концерт. Для вікторини були підібрані наступні музичні твори: П.Чайковський «Спляча красуня», С.Рахманінов «Італійська полька», Д.Шостакович «Вальс-жарт», Д.Кабалевський «Танець молодого бегемота», П.Чайковський «Марш дерев'яних солдатиків», Л.Бетховен «Весела. Сумна», М.Глінка «Попутна», М.Римський-Корсаков «Політ Джмеля», Е.Гріг «Ранок», В.Дяченко «Сердитий гном», М.Сильванський «Пташка і кицька», П.Чайковський «Танець маленьких лебедів», Д.Кабалевський «Зайчик дратує ведмедика», А.Рубінштейн «Мелодія», С.Прокоф'єв Симфонічна казка «Петя і Вовк», Теми Петі, Пташки, Качки, Теми Кицьки, Дідуся, Вовка, Мисливців. Діти повинні були прослухати запис музичного твору і вказати його автора та назву.

На уроці-концерті учні виконували всі пісні, які вивчали, серед них В.Вікторов, Д.Кабалевський «Пісня про школу», А.Мігай «Зимонька зима», Білоруська народна пісня «Перепілонька», А.Житкевич «Семеро гномів», А.Філіпенко «Ой весела дівчинка Олена», Ю.Михайленко «Пісня про матусю», Українська народна пісня «Журавель», Українська народна пісня «Як діждемо літа» та інші.

Як засвідчили результати експериментальної роботи, значною мірою формуванню музичної культури школярів сприяло використання стимулюючих форм і методів, які забезпечували розвиток в учнів знань з музичного мистецтва, зокрема набуття художньо-естетичного досвіду, активізацію творчого мислення та музично-творчої діяльності, залучення школярів до різних видів музичної діяльності, участь у різних позаурочних формах музичних занять.

Музично-естетична спрямованість навчально-виховного процесу, введення нових форм та методів його організації під час формувального експерименту сприяло зацікавленню молодших школярів процесом пізнання музичного матеріалу, модернізації традиційної роботи з учнями на уроках музичного мистецтва, ефективності позаурочної музично-творчої діяльності. Під час музичних занять учасники експериментальної групи не тільки набували відповідних знань і вмінь, а могли їх передавати та обмінюватися з іншими, що сприяло формуванню стійкого музичного інтересу та емоційно-чуттєвого ставлення до музики, художньо-естетичного кругозору, розвитку творчих здібностей та позитивно вплинуло на рівень музичної культури загалом.

2.3. Результати дослідно-експериментальної роботи

Після проведення формувального експерименту було здійснено аналіз результатів експериментального дослідження. Діагностика показників

музичної культури молодших школярів визначалася за допомогою тих же методів, що й на констатувальному етапі.

Виявлення рівня сформованості музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності після формувального етапу дослідженням відбувалося за такими критеріями: музична спрямованість (музичний інтерес, емоційно-чуттєве ставлення до музики); музична обізнаність (знання у сфері музичного мистецтва, здатність до сприйняття музичного твору); готовність до музичної діяльності (уміння й навички в різних видах музичної діяльності; розвиненість творчих здібностей).

Методика дослідження містила різносторонні прояви музичної культури молодших школярів відповідно до визначених нами критеріїв. Поєднання цих методів дало можливість одночасного вивчення інформованості, потреб, інтересів, смаків та діяльності учнів, що характеризують ставлення до музичного мистецтва та цінностей музичної культури загалом. Методи, які використовувалися, відтворювали динаміку розвитку окремих показників музичної культури школярів упродовж усього процесу дослідження. Ця методика уможливила аналізувати процес формування музичної культури молодших школярів та умови, за яких він відбувається.

Під час формувального етапу дослідження у процесі набуття знань у сфері музичного мистецтва та формування умінь й навичок в різних видах музичної діяльності, якісно змінилися мотиви до сприймання музичного матеріалу та участі в музично-творчій діяльності. Учні експериментальної групи прагнули до музичного розвитку та спілкування з музикою, що виявлялося у сформованих потребах, інтересах та обізнаності в царині музики. Використання традиційних, специфічних, художніх методів навчання, введення нових форм проведення музичних занять ефективно вплинуло на формування музичної культури учасників.

Дані результатів методики формування музичної культури школярів указують на підвищення рівня сформованості музичного інтересу, поглядів,

здатності до сприйняття музичного твору у повному обсязі. Учні стали частіше долучатися до музики. Участь у творчих заходах, завдяки піднесеним емоціям сприяла розвиткові естетичних почуттів, підтримувала творчий дух, спонукала до самоаналізу. Підготовка до музичних свят, концертів, вечорів сприяла розвиткові таких якостей, як творча активність, відповідальність, старанність, ініціативність. Атмосфера творчості, взаємної підтримки, колективізму й відповідальності в музичних заходах надала широкі можливості для виховного впливу на особистість кожного учня.

Учасники, які увійшли до експериментальної групи стали більш інформованими в музичному мистецтві, що сприяло формуванню музичного та загального кругозору школярів, здатності розуміти особливості музичних форм, виділяти жанрові ознаки музичного твору, що сприяло формуванню музичної культури школярів.

Повторна діагностика учнів експериментальної групи за показником – музичний інтерес – вказує на постійний контакт та частоту залучення до музики. Учні частіше спілкувалися з музикою, називали більше творів, які можна слухати в родинному колі, могли назвати авторів цих творів та проспівати мелодії з них, хоча не зовсім точно. У порівнянні з констатувальним етапом більша частина дітей почала переглядати музичні передачі, слухати записи з дитячими піснями, співати їх разом з батьками вдома, у них з'явилося багато улюблених музичних творів. Вважаємо, що таким результатам сприяла організація проведення концертів, свят, музичних вечорів.

В учнів експериментальної групи змінилося емоційно-чуттєве ставлення до музики. Серед малюнків, які їм було запропоновано намалювати, переважна частина варіантів містила яскраві кольори, музика ототожнювалася з живою істотою, яка мала фрагменти з нотної граматики, музичних інструментів тощо. Менша частина опитаних відобразила музику маленької форми, у тусклих фарбах, з невеликою кількістю музичних елементів. Це значить, що в більшій частині учнів переважає глибоке

емоційно-чуттєве ставлення до музики, вони цілісно сприймають образ музики, розуміють її як необхідність, отримують від неї позитивні емоції.

Після формувального етапу дослідження дані, отримані за діагностикою музичної спрямованості в експериментальній групі, указують на збільшення кількості школярів із високим рівнем від 19 % до 40,3 %, із середнім рівнем – від 50 % до 51 %, зменшення кількості студентів із низьким рівнем – з 31 % до 8,7 %. У контрольній групі не зафіксовано значних змін між даними на початку й наприкінці дослідження.

Подальшим у діагностиці сформованості музичної культури молодших школярів було дослідження рівнів музичної обізнаності, що характеризувала інформаційний компонент музичної культури: знання у сфері музичного мистецтва, здатність до сприйняття музичного твору. Дослідження відбувалося шляхом творчих завдань, методики «Музично-життєві асоціації» та бесіди.

У школярів експериментальної групи після формувального експерименту простежувалися позитивні зрушення у поглибленні знань у сфері музичного мистецтва, чому сприяло використання таких словесних методів, як актуалізуючі та музичні бесіди, ілюстрування, дискусія, перегляди відеофільмів, прослуховування музичних творів. Учні назвали достатню кількість запропонованих для прослуховування музичних творів, пригадати імена їхніх авторів та показати портрети з їхнім зображенням. Після розподілення карток за категоріями та бесіди результати вказували на підвищення рівня інформованості у школярів.

Для повторного виявлення рівнів другого показника інформаційного компонента – здатності до сприйняття музичного твору було використано методику Л. Школяр «Музично-життєві асоціації». В більшості учнів експериментальної групи спостерігалась висока емоційна чутливість на музику, вони з захопленням сприймали музичний матеріал, творчо мислили, на що вказувало у відповідях поєднання образного змісту з засобами

виразності, елементами мови, жанру, стилю, мали відповіді на всі запитання, наводили розгорнуті приклади асоціацій до прослуханої музики.

Порівняно з даними констатувального зрізу, кількість учнів експериментальної групи з високим рівнем музичної обізнаності зросла від 24 % до 36,9 %, із середнім рівнем – від 41 % до 46,4 % респондентів, із низьким рівнем – знизилася з 35 % до 16,7 % учнів. У контрольній групі динаміка змін була не такою виразною: кількість респондентів із високим рівнем зросла від 24 % до 25,2 %, із середнім рівнем зменшилася від 41 % до 40,5 %, із низьким рівнем від 35% до 34,3 %.

Подальший етап діагностики присвячений наступному критерію музичної культури молодших школярів – готовності до музичної діяльності, що характеризує операційний компонент. Його показниками визначено: вміння й навички в різних видах музичної діяльності; розвиненість творчих здібностей.

При повторній діагностиці розвитку умінь й навичок в різних видах музичної діяльності в експериментальній групі на формувальному етапі дослідження ми констатуємо також позитивні зміни. Більша частина учасників експериментальної групи мала достатні вміння й навички, що проявлялися у музичній діяльності, динаміку та швидкий темп роботи в різних видах музичної діяльності, була ініціативною та винахідливою в діях, майстерно виконувала усі завдання під час формувального експерименту. Цьому сприяло використання таких форм роботи, як тематичні концерти, музичні вистави, творчі завдання, ігрові ситуації, урок-концерт. Зменшилася кількість учнів, які виявляли пасивність у виконанні завдань, не мали власної думки, володіли нерозвиненими вміннями й навичками у музичній діяльності.

Результати повторного дослідження розвитку творчих здібностей засвідчують якісне зростання показників у школярів експериментальної групи завдяки впровадженню таких форм і методів: музичні ігри, музичні свята, тематичну дискотеку, дитячий музичний театр, музична вистава,

творчі завдання. Учні виявляли активність у проведенні виховних заходів музичного спрямування, відповідально ставилися до завдань і старанно їх виконували, проявляли творчу ініціативу, реалізовували власні творчі задуми.

Учні експериментальної групи продемонстрували розвинені вміння й навички та творчі здібності. Так, в експериментальній групі високий рівень готовності до музичної діяльності зафіксовано в 51,9 % учнів (порівняно з 26 % на початку експерименту); середній рівень – у 44,9 % (порівняно з 48 %); низький рівень – у 3,2 % (порівняно з 26 %). Зміни в рівнях контрольної групи не істотні.

Отже, упровадження визначених педагогічних умов та продуктивних форм і методів готовності учнів до музичної діяльності сприяло формуванню у них операційного компонента музичної культури.

Результати констатувального та формувального етапів експерименту за всіма визначеними критеріями та показниками відповідно до впроваджених нами педагогічних умов формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Зіставлення рівнів сформованості музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності (%)

Рівні сформованості музичної культури школярів	Експериментальна група				Контрольна група			
	На початку дослідження		Наприкінці дослідження		На початку дослідження		Наприкінці дослідження	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Високий	6	23,1	11	43,1	6	22,7	7	23,3
Середній	12	46,1	13	47,4	13	46,5	13	46,4
Низький	8	30,8	2	9,5	9	31,9	8	30,3

Як видно з таблиці, після формувального етапу експерименту в експериментальній групі кількість учнів із високим рівнем сформованості музичної культури у процесі музичної діяльності складає 43,1 %, порівняно з 23,1 % на початку експерименту, а в контрольній – 23,3 %, порівняно з 22,7 %; із середнім рівнем в експериментальній групі – 47,4 %, порівняно з 46,1 % на початку експерименту, а в контрольній – 46,4%, порівняно з 46,5 %; із низьким рівнем в експериментальній групі – 9,5 %, порівняно з 30,8 % на констатувальному етапі, а в контрольній – 30,3 %, порівняно з 31,9 % учнів.

Отже, результати дослідно-експериментальної роботи доводять, що формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності при забезпеченні реалізації впровадженої методики формування досліджуваного явища є ефективними, що підтверджує висунуту гіпотезу.

Висновки до другого розділу

Результати діагностики на констатувальному етапі експерименту вказують на недостатній рівень музичної культури молодших школярів. В експериментальній та контрольній групах на цьому етапі значно переважає середній рівень сформованості музичної культури – 46 % учнів, дещо менша кількість школярів має низький рівень – 31 %, високий рівень музичної культури зафіксовано в 23 % учнів.

Для розв'язання завдань формування музичної культури школярів було розроблено методику формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності.

Методика містить методи та форми роботи з учнями у процесі музичної діяльності. Ефективними в роботі виявилися такі методи: слухання музичних творів; актуалізуюча та музична бесіди; ігрові ситуації; ілюстрування; метод музикотерапії; творчі завдання; літературно-творчі завдання та образотворчі завдання; відгадування та складання загадок про музику; розв'язування кросвордів про музику; творчі вправи (хоровод); музичні ігри; колективні творчі ігри.

Ефективними формами методики можна назвати наступні: музичні пізнавально-розважальні свята; музичні вечори; організація дитячого музичного театру; музичні вистави; музична вікторина; творчі свята; тематичні концерти; творчі конкурси, змагання; гра-конкурс; урок-концерт.

Проведення формувального експерименту довело ефективність розробленої методики формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності. В учнів експериментальної групи спостерігаються кількісні та якісні зміни в структурних компонентах музичної культури (мотиваційному, інформаційному та операційному). На це вказує позитивна динаміка рівнів музичної культури школярів. В експериментальній групі зменшився відсоток учнів із низьким рівнем музичної культури (з 30,8 % до 9,5 %), на відміну від контрольної групи, й підвищилася кількість учнів із високим рівнем музичної культури (з 23,1 % до 43,1 %).

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В ПРОЦЕСІ МУЗИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва

Важливим завданням формування музичної культури молодших школярів є влучний вибір педагогічних умов, від яких залежить ефективність і успішність процесу розвитку досліджуваного явища. У ході дослідження нами визначено педагогічні умови формування музичної культури молодших школярів, а саме: використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва, активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності; використання позаурочних форм музичних занять.

Першою педагогічною умовою, на нашу думку, має стати використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва, адже поєднання різних навчальних дисциплін є невід'ємною складовою всього навчально-виховного процесу в школі. Їх взаємодія на уроці музичного мистецтва поглиблює художнє сприймання, посилює емоційний вплив, збагачує життєві й художні асоціації.

Про важливість інтегративних зв'язків у школі неодноразово наголошувалось в педагогічній науці. Науковці завжди підкреслювали важливість формування у школярів цілісних уявлень про взаємозв'язок природних явищ, тай сьогодні тривають пошуки нових ідей формування у підростаючого покоління цілісного сприйняття світу. Так, Я. Коменський справедливо наголошував, що для формування системи знань важливо послідовно встановлювати зв'язки між навчальними предметами [19, с. 25]. А на думку К.Ушинського, знання та ідеї, які повідомляються будь-якими науками, повинні органічно об'єднуватися у світлий і, по можливості, широкий погляд на світ та життя взагалі [69, с. 43].

Міжпредметними зв'язками називають зв'язки між навчальними предметами, які вивчаються учнями певного класу. Поєднання предметів встановлює вчитель або учень у процесі пізнавальної діяльності. Мета міжпредметних зв'язків полягає у більш глибокому усвідомленні проблеми, що вивчається та у застосуванні теоретичних знань на практиці.

Музичне виховання має становити єдину, цілісну струнку систему. На перехідному етапі від дитячого садка до школи ця система не повинна перериватися, методи і форми музичного розвитку дітей мають змінюватись плавно. Повторюваність творів корисна дітям, оскільки вони міцніше закріплюють певні навички, а також мають змогу на відомому матеріалі детальніше і яскравіше відтворити музичний зміст цих творів [18, с. 51]. А якщо ми поєднуємо вивчення музичного матеріалу з залученням знань з інших предметів цей процес стає більш ефективним і результативним.

Система музичних понять для школярів у період адаптації до навчальної діяльності вважається малодоступною, вона складається з певної термінології, яка їм ще не зрозуміла і вимагає чіткого роз'яснення. Особливої уваги вимагає словникова робота, перш за все, при розучуванні пісень. В цьому випадку важливу роль відіграють міжпредметні зв'язки з дисциплін «Літературне читання» та «Письмо». Отримавши нову інформацію, в учнів завжди виникають певні запитання про слова та вислови, яких вони не розуміють. Тому при ознайомленні з новим музичним твором, потрібно кожного разу докладно з'ясувати з учнями значення незрозумілих слів.

При розучуванні хорових творів залучається досвід з уроків української мови. Учні мають правильно вимовляти слова, виразно читати текст, визначати в словосполученні головні і залежні слова; знати види простих речень (розповідні, питальні, спонукальні) і намагатися дотримуватися правильної інтонації при їх вимові та співі.

Також, на уроках постійно використовуються знання, отримані учнями на уроках літератури: початкові відомості про образність художньої

літератури, поняття «художній образ», «тема та ідея твору», «портрет літературного героя», поняття про діалог і монолог тощо.

Особливо це стосується роботи над текстом пісні, що допомагає дітям швидше запам'ятовувати та глибше розуміти його зміст; співати емоційно та виразно. Наприклад, «Пісня про школу» М. Дремлюги має в тексті слова: «Найсвітліший край у нас, найсвітліша школа». Школярі мають зрозуміти і осмислити значення слів «найсвітліший» і «найсвітліша», визначити головну ідею. Шляхом роз'яснення потрібно визначити, що у цьому значенні – «найсвітліша», це школа, в якій важливі доброзичлива атмосфера, яку ми всі маємо підтримувати, світлий і радісний настрій та щасливе перебування в шкільному середовищі.

За шкільною програмою з музики в кожному класі діти знайомляться з піснями обрядового циклу. Перед їх розучуванням краще пояснити призначення цих пісень, розповісти дітям про їх роль в житті людей. Таким чином, розучування нової пісні вимагає певного роз'яснення у формі розповіді чи бесіди про спрямування твору, про почуття, які вона викликає тощо.

Варто зазначити, що музика надзвичайно тісно пов'язана з образотворчим мистецтвом. У музичній програмі для учнів молодших класів широко використовується інтеграція цих двох видів мистецтва.

Малюнок слугує зримим образом, який швидше і легше сприймається і запам'ятовується дитиною, ніж текст. Кольори та відтінки, знаки та фігури, певні настрої зображені на полотні, допомагають дитині зрозуміти почуте й розповісти про свої музичні враження. Такі малюнки-підказки сприяють швидшому вивченню й запам'ятовуванню літературно-пісенного тексту. Можна запропонувати дітям завдання на закріплення пісні чи прослуханого твору, намалювати те, про що говориться у музичному творі. А потім зробити тематичну виставку малюнків під назвою «Музика очима дітей».

У змісті програми також можна простежити взаємозв'язок мистецтва і науки. Для вивчення пропонуються музичні твори про пори року, в яких

зображено природні явища та образи живої природи. Таке поєднання допомагає дітям опанувати навчальний курс «Навколишній світ» або «Я і Україна».

Вважаємо, що особливо необхідним на уроках музичного мистецтва є використання засобів наочності. Ця робота вимагає доступності й пояснення певного матеріалу на конкретних прикладах, вдаючись до зіставлення і порівнянь. Особливо відчутною є використання наочності, коли це стосується вивчення музичної грамоти, ознайомлення з різними музичними інструментами тощо.

Так, ознайомлення з музичними знаками передбачає безпосереднє їх зображення на плакаті чи дошці. Пояснення має бути доступним і зосереджуватися на тому, з чим вже зустрічалися діти на інших уроках. Наприклад, при вивченні паузи, потрібно пояснити, що коли людина читає, вона робить різні зупинки, які залежать від розділових знаків та характеру тексту. Так ми краще можемо передати та зрозуміти зміст прочитаного. В музиці теж є такі зупинки або перерви, які називаються паузами. Обов'язково потрібно продемонструвати зображення різних пауз в гарній якості. В такий спосіб учням легше запам'ятати нове для них поняття «пауза» та зрозуміти її значення в музичних творах.

Беззаперечним фактом є важливість поєднання музики і математики. Одним з найперших науковців, що встановив цей взаємозв'язок став давньогрецький філософ Піфагор. Він створив вчення про звук, вивчав філософський і математичний склад звуку, намагався пов'язати музику з астрономією.

Загальновідомо, що музика немислима без нот, кожна з яких має свою тривалість. Щоб учні мали конкретне уявлення про тривалість нот, прикладом може служити здобування і порівняння частин з математики. Можна намалювати 3 однакових фігури, наприклад, прямокутники. Потім поділити один навпіл і написати половинну ноту; другий – на чотири частини і поряд – четвертну ноту; третій – на вісім частин і поряд – восьму ноту.

У процесі рахування тривалості нот «раз – і – два – і – три – і –...», називаємо початок натурального ряду чисел. А такі назви тривалості нот, як «половинна», «четвертна», «восьма», «шістнадцята» тощо позначаються дробами. У такий спосіб, школярі маючи наочне уявлення, одержують знання про співвідношення тривалості.

На сучасному етапі в школі широко використовується поєднання музики і інформатики. Технічні засоби навчання завжди допомагали у навчальному процесі. Сьогодні таким засобом слугує комп'ютер, за допомогою якого можна робити презентації (де діти мають можливість творчого самовираження), ознайомлюватися з сучасними технологіями записування та виконання музичних творів, удосконалення можливостей музичних інструментів, працювати з Інтернет-ресурсами тощо.

Вдалим поєднанням на уроках музичного мистецтва є музика і історія. Хоча в початковій школі, ще не вивчається предмет «Історія», проте історичні події дали музиці багато різноманітних сюжетів, які стали музичними жанрами: козацькі та чумацькі пісні, історичні думи та балади, авторські музичні твори на історичну тематику та інші, з якими можна ознайомлювати дітей під час слухання музики. Щоб діти відчували та глибше сприйняли музику, їм потрібно зрозуміти задум композитора, знати історичні події, які лягли в основу твору. Сприймання музичного твору також буде насиченим при використанні репродукцій картин з історичними мотивами.

Цікавим є звернення на уроках музичного мистецтва, наприклад, при ознайомленні з музичними інструментами, до такої науки як фізика. Діти з захопленням будуть слухати пояснення про процес звукоутворення, особливо, що стосується струнних інструментів, про «звук» як коливання повітря та «обертон» як акустичний звук, який живе у вібрації струни. За допомогою фізики можна пояснити, що ці самі обертони є джерелом виникнення «тембру» – забарвлення звучання. І чим багатший тембр обертонами, тим красивіше звучить музичний інструмент [80].

Варто зазначити, що уроки музичного мистецтва мають бути присвячені в основному співу і слуханню музичних творів, тому не варто вдаватися до надмірного використання міжпредметних зв'язків. Все залежить від теми уроку.

Таким чином, використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва слугує ефективним засобом творчої активності учнів у процесі музичної діяльності, сприяє розширенню кругозору, накопиченню музично-естетичного досвіду, формуванню вмінь і навичок творчого мислення, розвитку уяви й фантазії та, зокрема, є важливою педагогічною умовою формування музичної культури молодших школярів.

3.2. Активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності

Наступною педагогічною умовою формування музичної культури молодших школярів вважаємо активізацію творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності.

Людське мислення супроводжує всі розумові процеси, завдяки яким пізнається навколишній світ. Філософи трактують мислення як необхідну умову щастя, як соціальний зумовлений процес, якість якого змінюється під час розвитку. Завдяки мисленню людина розширює межі та глибину свого пізнання, отримує велику насолоду від отримання інформації та нових знань, пізнає смак до прекрасного та великого.

До розумової діяльності нас спонукають здебільшого проблемні ситуації, які є вихідним моментом мислення. Це ніби внутрішній конфлікт між знанням та незнанням. Один з філософів передбачав: «Прийде час, коли нащадки наші будуть дивуватися, що ми не знали того, що так очевидно». Дійсно так, адже інформаційний запас людства значно розширився за часи його існування саме завдяки мисленню [51, с.189].

Психологи визначають мислення як психічний процес пошуків та відкриттів нового, істинного, глибинного. Науковці вміщують в це поняття пізнавальну й практичну діяльність, поєднання знань з творчим перетворенням образів і уявлень, що відклалися у пам'яті. Це відбувається внаслідок розумової праці, активній зміні діяльності, аналізу та синтезу навколишньої дійсності. Дж.Брунер та А. Сперлінг, вважають, що люди думають не лише за допомогою мозку, але й усього тіла [37, с.80]. Тобто основну роль у процесі мислення становить нервова система, тому що інтегрує усі інші частини організму.

Для нашого дослідження важливим є вивчення проблеми розвитку творчого мислення, яка цікавила завжди психологів. Науковці розглядають його як оригінальне явище, бо людина знаходить розв'язання певних питань, гнучке – людина може змінювати власну думку й приходити до інших висновків з цієї проблеми, глибоке – людина здатна бачити нові грані проблеми (Дж.Гілфорд).

Творче мислення визначає рівень творчої особистості, яка характеризується: самостійністю, гнучкістю, аналітичністю, розсудливістю, винахідливістю, глибиною думки, дотепністю, кмітливостю тощо. Так, самостійність мислення трактується дослідниками як вміння побачити нову проблему без сторонньої допомоги; осмислити та вирішити її використовуючи суспільний досвід, при цьому бути незалежним у своїх поглядах, сміливо висловлювати думку. Така особистість вірить у себе, вона не боїться поразок і невдач. Варто зазначити, що більшості людям властива комфортність – такий стан, при якому вона відмовляється від власної думки, поглядів, а приймає об'єктивну думку [23, с. 71].

Гнучкість, на думку психологів, це вміння змінювати шляхи вирішення проблеми. Гнучкість мислення допомагає людині розглядати всі, навіть суперечливі точки зору, зважувати їх істинність. Це характеризує людину толерантну, схильну до міркувань, незалежну, сміливу у змінах і спростуванні, їй притаманне почуття новизни. Уміння радикально змінити

свої погляди є дуже важливим, оскільки стереотип, зашкарублість думки не сприяють прогресу та творчості. Догматичність і непоступливість є протилежними гнучкості [47, с.78].

Логічність думок або аполітичність розглядається як уміння виділяти головне й узагальнювати, послідовно та чітко приймати рішення, доречно висловлюватися. Дуже важливо у вирішенні проблем вдумливо підходити до розв'язання задач та висловлювати власні судження [47, с.21].

На думку Ф. Ларошфуко: «Якщо ви хочете мати ворогів, дайте друзям відчути вашу перевагу над ними, а якщо ви хочете мати друзів, дайте їм можливість відчути їхню перевагу над вами» [23, с. 143]. Так французький філософ характеризує розсудливість, одну з особливостей творчого мислення. Улюбій проблемі важливо вміти чітко оцінити ситуацію та відповідно до цього будувати свою поведінку.

Винахідливість, ще одна особливість людини, яка здатна творчо мислити, це уміння знайти вихід з будь-якої ситуації та швидко розв'язати будь-яку проблему [23, с. 53]. Також, для творчого мислення важлива глибина думки – здатність детально аналізувати, порівнювати та знаходити найголовніше, здійснювати різносторонній підхід до вирішення проблеми, аргументувати її розв'язання, не обмежуючись вузьким колом ідей.

Психологи зазначають, що дотепність і кмітливість також важливі для творчого мислення. Перше визначається як мистецтво з гумором розв'язувати певні проблеми, влучно висловлюватися [47, с. 102]. Друге – як природний дар, який дає змогу зрозуміти, розпізнати недоступні іншим речі, можливість наблизитись до істини [47, с. 184].

Таким чином, люди різними шляхами оволодівають розумовою діяльністю: репродуктивним шляхом (шляхом відтворення наявного) та творчим (оригінальним, своєрідним). І перший і другий шлях – це завжди мислення особистості у всьому її багатстві стосунків з природним й суспільним надбанням та іншими людьми.

Для активізації творчого мислення школярів важливу роль відіграють різні види музичної діяльності. Можливість виявити себе у певному виді музичній діяльності створює для дитини атмосферу радості, зацікавленості і закладає міцний фундамент для формування у неї музичної культури.

Шкільні програми побудовані головним чином на творах для співу та слухання музики. На нашу думку, основним видом музичної діяльності молодших школярів на уроках музичного мистецтва є саме спів, який має величезний виховний потенціал та здійснює неймовірний вплив на духовний розвиток особистості дитини. Спів народжує в дитині живу фантазію та уяву, формує естетичні почуття та смаки, залучає у світ музично-естетичних цінностей.

Крім розвитку духовної сфери найважливішим завданням вчителя при навчанні співу є розвиток у школярів необхідних вокальних навичок. Зазначимо, що дитячий організм знаходиться в постійному розвитку, зокрема у молодших школярів. Дуже важливо в цей час правильно спланувати вокальну роботу на заняттях та дотримуватися певних принципів, які сприятимуть ефективному розвитку голосових зв'язок, дихального і артикуляційного апаратів. Адже правильний спів у дитячому віці є дуже корисним та зміцнює здоров'я дітей.

Виховання вокальних навичок вимагає кропіткої роботи, постійної уваги, працьовитості й терплячості. До основних вокальних навичок відносяться:

1. Співоча установка.

Педагог повинен домагатися від учнів правильного положення при співі, що сприятиме зосередженості на навчанні та успішному засвоєнню навчального матеріалу.

2. Вміння реагувати на диригентський жест.

Учні повинні бути ознайомлені з видами диригентських жестів: а) увага, б) дихання, в) початок співу, г) закінчення співу, д) зміна по руці диригента сили звуку, темпу, штрихів.

3. Правильне дихання та дотримання пауз.

Вчитель має навчити дітей техніки дихання: вдих повинен бути безшумним і коротким, після цього потрібно утримувати повітря та поступово й економно його використовувати під час співу. Якщо результат буде успішним, далі можна опановувати техніку ланцюгового дихання. Для розвитку правильного дихання на перших заняттях слід використовувати пісні з короткими фразами розділеними паузами. Потім поступово у репертуар вводити пісні з довшими фразами. Необхідно пояснювати учням, що характер та тривалість вдиху не завжди однаковий, він визначається настроєм пісні. При швидкому темпі вдих буде коротким, а при повільному більш тривалим.

4. Звукоутворення.

Учням можна пояснити, що момент виникнення звуку називається атакою. Існує три види атаки (м'яка, тверда та придихова), які використовують при співі відповідно до характеру твору. В роботі з молодшими школярами рекомендується використовувати м'яку атаку звука, тому що вона сприяє ненапруженому, м'якому, зібраному та наспівному звучанню. Тверду рекомендується використовувати вкрай рідко, для підкреслення виразності твору, штрихів, при млявому, невиразному звукоутворенні. Як результат роботи над звукоутворенням – вироблення у дітей єдиної манери співу.

5. Дикція.

Під час співу вчитель повинен намагатися формувати навички ясної і чіткої вимови приголосних, навички активної роботи артикуляційного апарату. Особливо, коли вимова слів при співі млява і невиразна.

6. Відчуття ладу та ансамбль.

Важливе значення у вокально-хоровій роботі відводиться роботі над чистотою і точністю інтонування, адже це одна з умов збереження ладу. Чистоті інтонації сприяє чітке усвідомлення почуття «ладу». Виховати ладове сприйняття можна через освоєння понять «мажор» і «мінор»,

використовуючи у розспівуванні різні звукоряди, головні ступені ладу, зіставлення мажорних та мінорних послідовностей. Також велику роль у навчанні співу відіграє створення хорового ансамблю, який залежить від злиття голосів, коли діти одночасно починають і закінчують співати, утворюючи єдине звучання хору.

Таким чином, спів є одним з необхідних видів музичної діяльності, що слугує засобом формування музичної культури молодших школярів.

Незамінну роль у музично-естетичному вихованні дітей відіграє слухання музики. На перший погляд – це пасивний вид музичної діяльності. Але для того, щоб у дітей викликати певні емоції та почуття, необхідно під час слухання музики активізувати їхню увагу, створити проблемну ситуацію: запропонувати дітям вслухатися в музику і спробувати визначити її характер, про що вона розповідає, які думки і почуття викликає, з чим асоціюється, за допомогою яких засобів музичної виразності. Для відповідей на ці запитання учні повинні уважно вслухатися у запропонований твір, поміркувати, пофантазувати, уявно намалювати собі картину прослуханого та чітко висловити власні думки, тобто активізувати своє творче мислення. Можна практикувати колективні відповіді за диригентським жестом учителя, якщо вони прості (жанр твору, характер).

Розвивальний вплив засобами музичного мистецтва науковці пов'язують із слуханням, емоційним переживанням та відгуком на зміст та образ закладений в музичному творі, тобто з музичним сприйманням. На сучасному етапі у зв'язку з розвитком і розповсюдженням засобів масової комунікації, сприймання музики стало важливою формою задоволення духовних запитів школярів, формування їхньої музичної культури. Адже музика сьогодні дуже поширена, фактично духовний розвиток молоді відбувається під безпосереднім її впливом. «Справжнє, відчуте і продумане сприймання музики – основа всіх форм залучення до музики, тому, що при цьому активізується внутрішній духовний світ учнів, їх почуття і думки. Поза сприймання музика як мистецтво взагалі не існує», - писав Д. Кабалевський

[29, с. 28]. Л. Виготський вважав, що «Перш ніж ти хочеш залучити дитину до якоїсь діяльності, зацікав її нею, потурбуйся про те, щоб виявити, що вона готова до цієї діяльності, що в неї напружені всі сили, необхідні для цього, і що дитина діятиме сама, вчителю ж лишається тільки керувати й спрямовувати цю діяльність» [13, с. 43].

Теорія установки є основою ефективності процесу музичного сприймання, а також можливості керування даним процесом. Правильна установка, створена вчителем перед прослуховуванням твору, сприятиме виникненню в учнів правильних асоціацій, образів та почуттів. Необхідність створити певний настрій у слухача перед сприйманням музики є важливою умовою у подальшому формуванні музичного сприймання та музичної культури в цілому.

Не варто забувати, що молодший шкільний вік – це період входження в навчальну діяльність, пізнання нового, нагромадження естетичної інформації, появи перших навичок естетичної культури, сприймання і діяльності.

Сприймання музики нашими вихованцями, як і інші види музичної діяльності, охоплює широке коло понять (пізнання, творення, перетворення, відтворення, оцінювання, спілкування).

Ефективними умовами розвитку музичного сприймання слугують:

- слухання високохудожніх музичних творів;
- багаторазове прослуховування творів та їхній аналіз – від визначення загального характеру до виявлення музичних засобів виразності;
- запитання для загострення слухової уваги, акти “впізнавання”;
- порівняння і зіставлення музичних творів;
- формування ключових знань у галузі музичного мистецтва;
- співвідношення на основі цих знань соціального досвіду з власним досвідом учнів;
- співвідношення узагальнених знань дітей з музичними вміннями і навичками.

Поряд із співом і слуханням музики щирим визнанням дітей користуються такі види музичної діяльності як гра на дитячих музичних інструментах, танці, ігри під музику. Вони створюють найсприятливіші умови для розвитку музичних здібностей і творчого мислення дітей.

Одним з важливих видів самостійної творчої діяльності є музикування на дитячих інструментах-іграшках. Одні діти можуть грати на металофонах, а інші – виконувати поспівки («Співаймо», «Слухайте нас», «Стоїмо на місці», «Вгору ми йдемо», «Ми крокуєм вниз»). Можна запропонувати відтворити різні ритми, зокрема ритмічний супровід до виконуваних пісень, підібрати музичні звороти та розучені мелодії. У такий спосіб учні музикують на дитячих інструментах, імпровізують, відтворюють почуте та сприйняте, тим самим активізують творче мислення.

Розвиток самостійної музично-ритмічної діяльності можна розділити на п'ять етапів, враховуючи відповідні дидактичні принципи та методи. Потрібно зважати на те, що ритмічний супровід відбувається ще на слуховому контролі, це дає можливість вчителю зацікавити та залучити молодших школярів до активної творчої діяльності. Водночас такий вид діяльності сприяє розвитку відчуття музичного часу, а саме орієнтації в зміні тривалостей, рівномірного темпу і метричної пульсації.

На першому етапі занять варто проводити ритмічні ігри, завдяки яким відбувається формування чуття ритму. Це може бути повторення на слух ритмічного малюнку, який демонструють вчитель або обрані учні. Цікавою грою у цей період може слугувати ритмічна гра «Запитання – відповідь», закінчення ритмічних фраз, обірваних учителем на слабких долях такту.

Другий етап варто приділити розвитку навички відтворення ритмічного тексту. Це варто здійснювати на закінчених ритмічних малюнках, оскільки заняття на елементарних ударних інструментах через слухово-зоровий контроль сприяють закріпленню слухово-ритмічної уяви і прискорюють музичний розвиток школярів.

На третьому етапі доцільно використовувати перенесення графічного зображення ритмічних мотивів на елементарні інструменти. Це позитивно впливає на розвиток самостійної музичної діяльності учнів, зокрема на самоконтроль за якістю виконання відтворюваного.

Такий прийом стимулює розвиток музично-слухових здібностей учнів, сприяє зосередженості на виконанні завдання, правильному і чіткому відображенні музичних малюнків і нотних записів. Спочатку на заняттях з молодшими школярами для відтворення ритмічних малюнків на інструментах можна використовувати предметно-графічні партитури, а через деякий час підбирати й нотний текст.

На наступному етапі звернення до нотного запису забезпечує поступовий перехід зорового сприйняття від художньо зображеної партитури до нотної. Таким чином, на першому етапі рухову реакцію викликав відтворений на слух ритм, а в четвертій при ритмізації по графічному зображенню – фіксований на плакаті графічний запис. Розвиток самостійної діяльності

Останній, п'ятий етап розвитку самостійної музично-ритмічної діяльності варто присвятити відтворенню ритмічного супроводу з нотного запису. Цей період вважається найскладнішим та передбачає не лише закріплення самостійних навичок гри за нотним зображенням, а й комплексне поєднання всіх умінь і навичок, що забезпечує самостійність виконання відповідних завдань. Разом з тим, внаслідок використання на уроці ударних інструментів на спеціально розроблених партитурах для супроводу у молодших школярів формується відчуття долей такту, музичних фраз, кульмінаційних моментів у фразах, тих музично-практичних навичок, які ще недостатньо розвинені [80].

Впровадження вищезазначених поетапних прийомів використання ритмічних і звуковисотних інструментів на уроці музичного мистецтва дає можливість поєднувати теоретичні знання учнів з музично-практичною діяльністю, підвищуючи якість занять.

Важливим моментом у процесі музикування на уроках є розвиток музичного слуху (ритмічного, тембрового, динамічного, звуковисотного), творчих музично-сенсорні здібностей та звичайно, вивчення музичної грамоти, що якісно впливає на формування у школярів музичної культури.

Варто пам'ятати, що в першу чергу, музичний інструмент – це ефективний засіб розвитку музикальності дитини. Музикальність формується за наявності необхідної сукупності здібностей, які впливають на успішну музичну діяльність. Особливістю цього явища є наявність емоційного переживання, а саме переживання музики як вираження певного змісту. За таких обставин, музикальність є важливою умовою формування музичної культури молодших школярів.

3.3. Використання позаурочних форм музичних занять

Наступною важливою педагогічною умовою формування музичної культури школярів вважаємо використання позаурочних форм музичних занять.

Як зазначено в «Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах» метою художньо-естетичного виховання школярів у позаурочній діяльності є засвоєння цінностей, формування ціннісного ставлення до навколишнього світу, здатності сприймати й примножувати художні цінності у дозвіллевий час. Для того щоб формувати духовну культуру учнів, потрібно не лише забезпечувати їх необхідними знаннями і вміннями, включати в художню діяльність, необхідно виховувати ціннісне ставлення до мистецтва через власний емоційно забарвлений досвід. Змістом цього досвіду, який можливий за межами класу виступає: сукупність потреб соціокультурного характеру, спрямованих на соціально значущі об'єкти та види діяльності; здатність до відчуття широкої палітри емоцій, до морально-естетичних

переживань, до вияву емоцій різної інтенсивності у відповідності з суспільною системою цінностей та ідеалів [39].

Музичне виховання школярів засобами різних видів мистецтва відбувається переважно під впливом стихійних факторів засобів масової інформації, особливо телебачення, менше впливають дисципліни художньо-естетичного циклу в загальноосвітніх навчальних закладах. Важко проводити виховну роботу та реалізувати необхідний комплекс культуротворчих функцій, притаманних мистецтву, у рамках тільки шкільної освіти. Саме організація позаурочної виховної роботи та використання різних позаурочних музичних занять сприятиме більш успішному формуванню музичної культури учнів.

Варто зазначити, що позаурочна діяльність – це робота вчителя та учнів, колективна або індивідуальна, у вільний час від уроків, що сприяє задоволенню різних потреб та інтересів дітей. Такі позаурочні заняття можуть проходити в школі, однак поза рамками уроків, у відриві від навчальних планів, але обов'язково пов'язаними з цілями і завданнями виховання.

Заняття, що проходять в позаурочний час, спілкування у вільній та доброзичливій атмосфері нерідко здійснюють вирішальний вплив на розвиток дитини. Важливим у цьому питанні є роль вчителя або класного керівника, який має встановити дружні відносини з учнями. Цей час допомагає ближче пізнати дітей і налагодити гарні відносини з ними, відкрити особистісні якості самого вчителя, що сприятиме повазі, взаєморозумінню та гарному, результативному проведенню спільних занять. За таких обставин вчитель перебуває у постійному пошуку, набуває впевненості, відчуває свою необхідність та соціальну значущість, прагне до саморозвитку і самовдосконалення у майбутньому.

Позаурочна виховна робота має неформальний та гнучкий характер, вона дає можливість здійснити індивідуальний підхід до школярів, враховуючи особистісні запити кожного, сприяє самовираженню та

саморозвитку дітей. Така специфіка потребує і неформальних методів впливу та пошуку для об'єднання в систему виховних ситуацій, де головним є спільна творчість педагога і школяра. Для формування цінностей особистості, зокрема формування музичної культури дитини, важливу роль відіграє педагогічна взаємодія через мистецтво, що уможливорює духовне спілкування людей, розширення таким чином їхнього власного духовного світу.

Варто зазначити, що особливості музичних форм занять у позаурочний час дозволяє виділити такі їхні функції, які можна розглянути у двох аспектах: соціальному та особистісному.

Функція естетичної соціалізації передбачає забезпечення безперервного розвитку учнів, залучення їх до активного процесу оволодіння художніми цінностями. Цю функцію можна вважати найважливішою з погляду реалізації соціальних потреб.

Рекреаційна функція – забезпечення активного, емоційного дозвілля, спілкування учнів. Ця функція пов'язана з використанням різноманітних видів діяльності, виконанням певних ролей школяра, що стимулює його самодіяльність, самовираження та самовиховання.

Компенсаторна функція полягає в надолуженні прогалин у навчанні художньо-естетичного напрямку, уможливорює творче зростання та активність дитини в різних видах діяльності. Також, крім естетичного виховання вона забезпечує моральний і світоглядний розвиток особистості, що сприяє прагненню та готовності до створення художніх цінностей.

Релаксаційна функція передбачає відпочинок та розваги, відповідно до можливостей художньої діяльності школярів.

Ціннісно-орієнтаційна функція важлива в особистісному аспекті, вона сприяє орієнтації на естетичні ідеали, які слугують зразком вдосконалення та позитивних змін у світосприйнятті.

Регулятивна функція здійснює вплив на переосмислення і перевтілення цінностей художньої культури в норми поведінки людини та регулює її навчальну та дозвілєву діяльність.

Отже, формування музичної культури школярів в школі не обмежується рамками тільки уроку, як основною формою організації музичного виховання. Успішним продовженням цього процесу має стати позакласна музична робота, яка повинна бути спланована, добре організована та доповнювати уроки музичного мистецтва. Учні матимуть можливість вибрати улюблений вид музичної діяльності і поглиблено займатися тим, що їм подобається найбільше. Це сприяє легкому засвоєнню відповідних знань і навичок, уможлиблює розвиток інтересу до музики, формування самостійності, творчої активності школярів.

Організовуючи позакласну роботу по музичному мистецтву необхідно дотримуватися таких порад:

- всі види позакласних музичних занять повинні бути направлені на підвищення морально-естетичного виховання школярів, формування їх музичних смаків та інтересів;
- широке використання різних методів повинно сприяти пробудженню художніх інтересів, розвитку художньої уяви, музичних, творчих здібностей школярів;
- необхідно виховувати у учнів зацікавленість до просвітницької роботи, прагнення нести людям музичну культуру [18, С. 11-33].

Позаурочними формами музичних занять можуть бути: художні гуртки, студії, художні колективи (хорові, танцювальні, інструментальні, фольклорні та вокально-інструментальні ансамблі, оркестри), театри, клуби тощо. Результатом діяльності цих колективів можуть бути виступи на концертах в школі, на шкільних святах, різноманітних конкурсах й оглядах художньої самодіяльності та інших культурних розвагах. У цьому аспекті позаурочні музичні заняття набувають особливого значення, адже їхня робота вказує на культурний рівень закладу, творчий потенціал школи.

Організаційними формами позаурочної музичної діяльності є: гурткова робота, масова (шкільні свята, концерти, відвідування культурних закладів та інше), індивідуальна (спів і малі ансамблі).

Однією з дійових форм активізації творчої діяльності учнів є хоровий колектив. Хоровий спів посідає провідне місце серед видів музичної діяльності в організації вільного часу школярів.

Шкільні хори організують відповідно до вікових особливостей учнів. Їх розподіляють на такі групи: хор I класів, хор II-IV класів, хор хлопчиків II-IV класів. Результатом роботи кожного хору є художнє виконання доступного репертуару. Для кінцевої мети у хоровому колективі проводиться потрібна кількість репетицій, що передбачає велику навчально-виховну роботу. Завдання керівників, насамперед, навчити учнів співати чистим унісоном (1 клас), далі проходить підготовка до двоголосого співу в хорі II-IV класів. З кожним роком школярі працюють над удосконаленням вокально-хорових навичок, набутих у підготовчому хорі. Особливе завдання полягає у вихованні природного, легкого звучання, правильного співацького дихання, активної артикуляції, музичного слуху та художнього смаку.

Репертуар повинен підбиратися від простого до складного, від маленьких одноголосих пісень, що мають коротенькі фрази, до двоголосих великих творів. Співати діти повинні повним звуком без форсування, користуючись м'якою та твердою атакою звука. Також потрібно звертати увагу на стрій і ансамбль, які необхідні для виразного виконання. Виразність визначається точним інтонуванням тону і півтону, двох або трьох коротких звуків на один склад, чистого, врівноваженого звучання кожної партії. Важливим є визначення музичних фраз, спів в характері та щира передача змісту пісні. Крім цього, важливим є любов до пісні, отримання естетичної насолоди від звучання хорового виконання, що якісно впливає на формування музичної культури школярів.

Вокальні ансамблі, як форма позакласної музичної діяльності, теж є популярним у шкільному середовищі. Невеликий ансамбль може складатися

з 6-12 хлопчиків або дівчаток, які наділені гарними голосовими даними і виконувати більш складні твори в два або три голоси. Частіше таке виконання відбувається без диригента і може містити елементи театралізації пісні.

В школах можна створити також фольклорні ансамблі, особливістю яких є розвиток традиції народного співу, до яких відносять єдину манеру звукоутворення, стилеві виконавські риси, введення елементів гри, танцю, драматизації тощо. Вихованці ансамблю можуть співати в різному складі : дуетах, тріо, а також бути солістами. Навчання школярів сольного співу також входить у систему вокально-хорового виховання в школі. Зазначені форми роботи вимагають від учителя не лише знання народної творчості, жанрової розмаїтості і регіональних особливостей, а й відповідної вокальної підготовки з народною манерою виконання. Народна пісня займає важливе місце серед репертуару у всіх вікових групах. Її використання має велике виховне значення, а активне засвоєння фольклору сприяє формуванню інтересу до народної музики, формуванню художнього смаку, що в свою чергу є наймовірним засобом впливу на виховання почуття любові до народних традицій, рідного краю та культури. Разом з тим, виконання народних пісень активізує творчу діяльність, адже втілення художнього образу передбачає імпровізацію тексту, мелодії, танцювальних рухів тощо.

В позаурочній роботі широко використовується гра на музичних інструментах. Серед різного роду ансамблів в школах створюються інструментальні ансамблі, оркестри. Це можуть бути оркестри народних інструментів, духові оркестри, ансамблі сопілкарів або інших інструментів, вокально-інструментальний ансамбль тощо. Наприклад, духовий оркестр може вміщувати від 12 до 80 учнів, якщо школа забезпечена потрібною кількістю духових інструментів, тобто при наявності потужної матеріальної та технічної бази. До складу духових інструментів входять мідні (альти, тенори, баритони, басы, контр басы, труби) і дерев'яні (флейти, кларнети,

гобої, ударні інструменти). Тобто така форма роботи передбачає залучення до творчості великої кількості школярів.

Існують також гуртки індивідуальної форми роботи вчителя з учнем, а саме навчання гри на інструменті (фортепіано, баян, акордеон та інші інструменти). В основі їх роботи лежить оволодіння та розвиток навичок гри на конкретному інструменті, що сприяє активному розвитку музичних здібностей, виховання інтересу до музики, естетичних смаків, що позитивно впливає на формування музичної культури школярів. Така робота, звичайно, вимагає від вчителя індивідуального підходу, враховуючи можливості учня та його особистісні якості.

Особливої роботи заслуговує ансамбль народних інструментів (сопілки, бандури, скрипки, цимбалів, бубна тощо) з використанням народної пісні. Це важливе педагогічне завдання, тому в роботі ансамблю мають бути використані українські народні пісні. Деяким учням зі слабкими вокальними даними (старшокласникам у період мутації) гра на музичних інструментах допоможе активно займатися творчою діяльністю.

Популярною формою позакласної роботи в школі з учнями може бути створення вокально-інструментального ансамблю або рок-групи. Сучасна музика завжди приваблює підростаюче покоління своєю зовнішньою оригінальністю та доступністю для сприйняття. Тому інтерес до такої діяльності збільшується з кожним заняттям. Іноді учасників ансамблю цікавить сам процес гри, наслідування популярним рок-групам, а не художнє виконання творів, що негативно впливає на формування їхніх смаків та інтересів. Адже, нерозуміння музики й невміння бачити в ній духовну цінність може призвести до спустошення ще не сформованої особистості. Тому, керівник такої групи чи ансамблю, розуміючи бажання учасників самовизначитись у музиці повинен підібрати репертуар з урахуванням вікових особливостей школярів, навчити розумітися у якісних та невдалих зразках музичного виконавства, разом з тим, навчити грати самотійно та в

ансамблі, чисто злагоджено співати, розумітися в сольфеджіо та музичній літературі.

Однією з цікавих форм позакласних музичних занять може бути вокально-хореографічний жанр. Хоча ця форма музичної роботи вважається складною, тому що вимагає об'єднання кількох колективів (хору чи ансамблю, оркестру, танцювальної групи та інших), однак вона сприяє залученню широкого кола учасників до музичної діяльності та допомагає вирішити одночасно низку педагогічних завдань. Високий рівень результату такого художнього колективу досягається вмілою організацією та величезною працею вчителів та учнів. Особливо, потрібно пам'ятати, що при його створенні керівники хору, танцювальної групи, оркестру повинні працювати самостійно, окремо один від одного і мати свої власні програми. Потрібно об'єднувати ансамблі по черзі, наприклад танцювальну групу з оркестром, потім хор з оркестром, а тоді всіх разом.

Поряд зі створенням зазначених вище ансамблів можна використовувати таку форму музичного та художнього виховання, як дитячі опери. Для дітей ця робота буде цікавою і бажаною. У кожного з учасників є свої обов'язки та відповідні ролі. Діти мають перевтілюватися в художні образи при інсценуванні пісень-ігор, пісень-байок, музичних казок. Це найвдаліший спосіб прилучити школярів до художньої діяльності з використанням співу, танцю та гри на музичних інструментах.

До дитячого музичного театру можна залучити велику кількість школярів. Маючи різні інтереси та вподобання, володіючи різними видами художньої діяльності, кожен школяр буде задіяний відповідальною справою у виставі (хористи, солісти, танцюристи, художники, декоратори тощо) і перейматися однією метою – успішним виступом колективу. Тобто, усі учасники приймають участь у постановці, займаються улюбленою справою, у такий спосіб залучаються до музичного мистецтва.

Отже, використання у позаурочній роботі зазначених вище форм музичних занять є доповненням загальної музичної освіти. Виходячи за

рамки уроку вони мають важливе виховне значення. Музична діяльність для школярів у позаурочний і позакласний час як життєтворчість. Діти можуть вільно обирати улюблений вид діяльності, задовольняючи власні інтереси і потреби. Музичні заняття гуртків уможливають виявлення та розвиток музичних і творчих здібностей учнів, орієнтують на духовні цінності, надають естетичну насолоду, що, в свою чергу сприяє формуванню музичної культури молодших школярів.

Висновки до третього розділу

На підставі результату аналізу наукової літератури з досліджуваної проблеми визначено комплекс педагогічних умов формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності, а саме: використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва; активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності; використання позаурочних форм музичних занять.

Використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва сприяє розширенню діапазону знань, більш глибокому усвідомленню проблеми, що вивчається, використанню теоретичних знань на практиці.. Поєднання вивчення музичного матеріалу з використанням інформації з інших предметів забезпечує ефективне і результативне закріплення певних навичок, запам'ятовування та яскраве відтворення змісту музичного твору. Взаємодія різних навчальних дисциплін на уроці музичного мистецтва поглиблює у школярів художнє сприймання, посилює емоції, збагачує життєві асоціації, активізує творчу уяву, що якісно впливає на формування у них музичної культури.

Активізація творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності сприяє саморегуляції емоційного стану дитини, що стимулює до активних творчих пошуків на музичних заняттях. Розвиненість творчого мислення вказує на рівень творчої особистості, що проявляється в її самостійності, аналітичності, винахідливості, дотепності тощо.

Найпоширенішими видами музичної діяльності у школі можна вважати спів, слухання музики, гра на дитячих музичних інструментах, танці, ігри під музику. Така діяльність стимулює в учнів розвиток музично-слухових здібностей, творчих вмінь і навичок та активізує творче мислення, зокрема.

Використання позаурочних форм музичних занять є продовженням цілеспрямованої роботи на уроках музичного мистецтва. Позаурочне заняття, не пов'язане часовими і плановими мірками, воно будується за принципом добровільності і повинно відповідати особистим інтересам школяра. З цією ціллю створюються необхідні умови для реалізації творчого потенціалу школярів у різноманітних формах: художніх гуртках, студіях, художніх колективах (хорових, танцювальних, інструментальних, фольклорних та вокально-інструментальних ансамблях, оркестрах), театрах та клубах. Їхня робота спрямована на інтегрування різних напрямів мистецького життя, розвитку здібностей школяра, формування його особистості, що ефективно сприяє формуванню музичної культури учнів.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного дослідження ми можемо зробити такі висновки щодо поставлених завдань:

1. Аналіз сучасної філософської, психолого-педагогічної та мистецтвознавчої наукової літератури засвідчив актуальність теми. У сучасних умовах школярі повинні не тільки оволодіти знаннями й уміннями з основних предметів, а й мати високий рівень музичної культури, тобто володіти достатнім рівнем розвитку інтересу до прекрасного, позитивними рисами та творчими якостями. Психолого-педагогічний аналіз наукових джерел вказує на те, що традиційна система освіти не забезпечує належного рівня музичної культури переважної частини школярів. Розв'язання цієї проблеми потребує вдосконалення навчально-виховного процесу, виявлення шляхів формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності. У ході дослідження нами було з'ясовано, що музична культура особистості є невід'ємним складником її духовно-творчого розвитку та джерелом отримання соціально-художнього досвіду поколінь через призму мистецтва.

На підставі аналізу наукових джерел уточнено сутність поняття «музична культура» молодших школярів, як сукупності музично-практичних, художніх, пізнавальних навичок, які вказують на рівень освіченості та вихованості дитини у сфері музичного мистецтва.

2. У контексті дослідження розкрито психологічні та фізіологічні особливості молодших школярів. Виявлено, що провідним видом діяльності молодшого школяра після дошкільного життя та ігрової діяльності стає навчання. Це істотно впливає на мотиви поведінки та відкриває нові джерела розвитку пізнавальних і моральних сил дитини. З приводу цього значної уваги вимагає від педагога врахування психологічних можливостей розвитку та орієнтація на особливості сучасних молодших школярів. Анатомо-фізіологічні зміни, які відбуваються у цей період також інтенсивно впливають на пізнавальний та особистісний розвиток молодших школярів. Саме цей вік є сприятливим для формування основ музичної культури, адже

глибокий інтерес у дітей цього віку викликають основні види музичної діяльності: слухання музичних творів, спів, гра на музичних інструментах, рухи, імпровізації тощо.

Встановлено, що ефективним засобом формування музичної культури молодших школярів є музична діяльність як один з основних напрямів творчої самореалізації підростаючого покоління. У ході дослідження музична діяльність розглядається як необхідна складова навчального процесу на уроці музичного мистецтва, а також як невід'ємний складник навчально-виховної роботи з учнями у позаурочний час.

3. Структурними компонентами музичної культури молодших школярів визначено: мотиваційний, інформаційний та операційний. Відповідно до визначених компонентів, виокремлено критерії та показники сформованості музичної культури молодших школярів: музична спрямованість (музичний інтерес, емоційно-чуттєве ставлення до музики); музична обізнаність (знання у сфері музичного мистецтва, здатність до сприйняття музичного твору); готовність до музичної діяльності (уміння й навички в різних видах музичної діяльності; розвиненість творчих здібностей).

Згідно з критеріями та показниками, визначено рівні сформованості музичної культури молодших школярів: високий, середній та низький.

Результати констатувального етапу експерименту дали можливість з'ясувати, що рівень музичної культури молодших школярів в обох групах є недостатнім. Значно переважає середній рівень сформованості музичної культури учнів.

На підставі аналізу результатів констатувального етапу експерименту була розроблена методика формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності. Методика містила методи та організаційні форми, за допомогою яких реалізовувалися визначені педагогічні умови.

4. Обґрунтовано педагогічні умови формування музичної культури молодших школярів у процесі музичної діяльності:

- використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва;
- активізацію творчого мислення шляхом залучення школярів до різних видів музичної діяльності;
- використання позаурочних форм музичних занять.

У ході експерименту встановлено, що реалізація визначених педагогічних умов і методика формування музичної культури молодших школярів позитивно вплинули на підвищення рівня сформованості досліджуваного явища в учнів експериментальної групи порівняно з учнями контрольної групи. Це свідчить про те, що поставлену мету досягнуто, гіпотезу доведено, а завдання дослідження розв'язані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования: Учебник для вузов / Э. Б. Абдуллин. – М.: Академия, 2004. – 336 с.

2. Алиев Ю. Б. Настольная книга школьного учителя-музыканта / Ю. Б. Алиев. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 336 с. 1
3. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе. – М. Просвещение, 1983. – С. 55-80. 5
4. Баренбойм Л.А. О музыкальном воспитании в Венгрии // Музыкальное воспитание в Венгрии / Сост. и общ. ред: Л.А. Баренбойм. М.: Сов. композитор, 1983. – С. 5-40. 20
5. Беземчук Л. В. Критерії засвоєння творчого компонента змісту музичної освіти в основній школі / Л. В. Беземчук // Художньо-педагогічні читання : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. СПДМ (XI икг. „ЕРТА”). – Х. : СПДМ, 2008. – С. 107-110. 4
6. Бонфельд М.Ш. Введение в музыкознание: Учебное пособие / М. Ш. Бонфельд. – М.: ВЛАДОС, 2001. – 224 с.
7. Ветлугіна Н. О. Музичний розвиток дитини / Н. О. Ветлугіна – К. : Музична Україна, 1997. – 256 с. 24
8. Вікова та педагогічна психологія / За ред. Петровського А.В. – М.: Просвітництво, 1973. – С. 66-97. 28
9. Вікова та педагогічна психологія: навч. посіб. / О.В. Скрипченко., Л.В. Волинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с. 29
10. Воронова Е.С. Музыка, творчество, здоровье: Методическое пособие / Е.С. Воронова. – Магнитогорск: МаГУ, 2004. – 44 с.
11. Восприятие музыки: Сб.ст. / Ред.-сост. В.М. Максимов. – М.: Музыка, 1980. – 256 с. 14
12. Выготский Л.С. Детская психология // Собр. Соч.: В 6-ти т. Т. 4 / Под ред. Д.Б. Эльконина. – М.: Педагогика, 1984. – 432 с. 25
13. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Под ред. В. Давыдова. – М. : Педагогика, 1991. – С. 43-67. 40
14. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с. 10

15. Гуревич Е.Л. История зарубежной музыки: Популярные лекции: Для пед. вузов / Е. Л. Гуревич. – М.: Академия, 1999. – 320 с.
16. Давыдова М.А. Музыкальные вечера в школе: композиции, сценки, викторины / М.А. Давыдова, И.А. Агапова. – М.: Рольф, 2001. – 288 с.
17. Державна національна програма «Освіта (Україна ХХІ століття)». – К. : Райдуга, 1994. – 24 с.
18. Дмитрієва Л.Г. Методика музичного виховання в школі : підруч. для студ. серед. і вищ. пед. навч. закладів / Л.Г. Дмитрієва, І.М. Черноіваненко. – М. : Академія, 2000. – 240 с. 34
19. Дорошенко Т. Інтеграція на уроках музики // Початкова школа. – 2003. – №4. – С.25. 32
20. Дряпіка В.І. Теорія і практика формування ціннісних орієнтацій педагога-музиканта : навч. посіб. / В.І. Дряпіка. – К. – Ужгород : Ліра, 2000. – 112 с.
21. Естетика : Навч. посіб. / М. П. Колесніков, О. В. Колеснікова, В. О. Лозовой та ін. ; За ред. В. О. Лозового. – К. : Юрінком Інтер, 2005. – 208 с.
22. Живов В.Л. Хоровое исполнительство: Теория. Методика. Практика: Учеб. пособие для вузов / В. Л. Живов. – М.: ВЛАДОС, 2003. - 272 с.
23. Загальна психологія : Навч. посібник / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. – К. : А.П.Н., 2001. – 463 с. 12
24. Запорожець А.В. Підготовка дітей до школи. Основи дошкільної педагогіки / За редакцією А.В. Запорожця, Г.А. Маркової. – М. : ВЛАДОС, 1990 – С. 250-257
25. Зимина А.Н. Основы музыкального воспитания и развития детей младшего возраста: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / А.Н. Зимина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 304 с.
26. Історія української музики / АН УРСР. Ін-т мистецтва, фолькл. та етногр. ім. М.Т. Рильського. – К.: Наук. думка, 1989. – 464 с.
27. Кабалевский Д.Б. Воспитание ума и сердца: Книга для учителя / Д. Б. Кабалевский – М: Просвещение, – 1984. – 206 с. 19
28. Кабалевский Д. Сила искусства / Д. Кабалевский. – М., 1984. – 97 с.

29. Кабалевський Д.Б. Як розповідати дітям про музику? / Д. Б. Кабалевський – К.: Муз. Україна, – 1982. – 320 с. 39
30. Корыхалова Н.П. Музыкально-исполнительские термины: Возникновение, развитие значений и их оттенки, использование в разных стилях / Н. П. Корыхалова. – СПб.: Композитор, 2004. – 272 с.
31. Кулагіна І. Ю. Вікова психологія (Розвиток дитини від народження до 17 років): Навчальний посібник. 4-е вид. – М.: Изд-во Ун-та Російської академії освіти, 1998. – 175 с. 30
32. Кульневич С.В. Анализ урока в начальной школе: Практическое пособие для учителей нач. классов, методистов, руководителей учебных заведений, студентов пед. вузов и колледжей / С.В. Кульневич, Т. П. Лакоценина. – Ростов-н / Д: УЧИТЕЛЬ, 2006. – 256 с.
33. Леонтович М. Практичний курс навчання співу у середніх школах України / 3 педагогічної спадщини композитора. Упор. Л. О. Іванова. – К.: Муз. Україна, 1989. – 136 с. 23
34. Лобова О.В. Дидактико-методична система формування основ музичної культури молодших школярів у процесі загальної музичної освіти / О.В. Лобова // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. – 13.00.02 - теорія та методика музичного навчання. – Київ: – 2011. – 28 с. 8
35. Лобова О.В. Культуротворчий потенціал аналізу музичних творів на уроках музики / Ольга Лобова // Мистецтво та освіта. – 2011. – № 1. – С. 14-19.
36. Лобова О.В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика : [Монографія] / Ольга Лобова. – Суми : ВВП „Мрія” ТОВ, 2010. – 516 с.
37. Майданський А.Д. О мыслящей себя Природе и идеальной реальности // Вопросы философии. – 2004. – № 3. – С. 76-84. 37
38. Масол Л. Виховний потенціал мистецтв – джерело освітніх інновацій // Л. Масол / Мистецтво та освіта. – 2001. – № 1. – С. 18. 11

39. Масол Л. М. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / Л. М. Масол // Інформ. зб. М-ва освіти і науки України. – 2004. – №10. – С. 3-9. 9
40. Методика преподавания музыки в общеобразовательных учреждениях: Учебное пособие для муз. фак. педвузов / Л.А. Безбородова, Ю. Б. Алиев. – М.: Академия, 2002. – 416 с.
41. Методологическая культура педагога-музыканта: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э.Б. Абдуллин, О.В. Ванилихина, Н.В. Морозова и др.; Под ред. Э.Б. Абдуллина. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
42. Михайличенко О.В. Музично-естетичне виховання дітей та молоді в Україні в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст.: дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.01 / О.В. Михайличенко. – Суми, 2007. – 397 с.
43. Музыка. Начальные классы: Программы общеобразовательных учреждений / Авт. – сост. Е.Д. Критская, Г.П. Сергеева, Т.С. Шамина. – М.: Просвещение, 2005. – 22 с.
44. Музыкальное образование в школе: Учеб пособие для студ. муз. фак. и отд. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Л.В. Школяр, В.А. Школяр, Е.Д. Критская и др.; Под ред. Л.В. Школяр. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 232 с. 7
45. Національна державна комплексна програма естетичного виховання / укл. академ. І.А. Зязюн, проф. О.М. Семашко // Рідна школа. – 1995. – № 12. – С. 18–21.
46. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 16 с.
47. Немов Р.С. Психология: Словарь-справочник: в 2 ч, - М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2004. – Ч. 2. – 350 с. 38
48. Олексюк О. М. музична педагогіка: Навчальний посібник. – К.: КНУКіМ, 2006. – 188 с. 22

- 49.Осеннева М.С. Методика музыкального воспитания младших школьников: Учебное пособие для студ. нач. фак. педвузов / Осеннева М.С., Л.А. Безбородова. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 301 с.
- 50.Основы теоретического музыкознания: Учебное пособие для вузов / А.И. Волков [и др.]; под ред. М.И. Ройтерштейна. – М.: Академия, 2003. – 272 с.
- 51.Перловский Л. Физические и метафизические концепции мышления // Звезда. – 1999. – № 8. – С. 188-207. 36
- 52.Плотницька О. В. Теоретичні основи процесу формування художньо-аналітичних умінь у майбутніх учителів музики / О. В. Плотницька. – Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. – 2005. – № 21. – С. 230–232. 15
- 53.Программы общеобразовательных учреждений. Музыка. 1-8 классы. / Под рук. Д.Б. Кабалевского. 2-е изд. – М.: Просвещение, 2005. – 225 с.
- 54.Пчелкина Т.В. Диагностика и развитие музыкальных способностей: Дидактические игры на занятиях с младшими школьниками / Т. В. Пчелкина. – М.: Чистые пруды, 2006. – 32 с.
55. Петрушин В.И. Музыкальная психология. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 384 с.
- 56.Психология воспитания / Под ред. В.А. Петровского. 2-е изд. – М.: Аспект Пресс, 1995. – 152 с.
- 57.Радинова О. Методика слухання музики з дітьми. – К.: Шкільний світ – 2010. – С. 16-25. 2
- 58.Розвиток соціально-комунікативної компетентності обдарованих учнів початкової школи: посібник / Н. В. Лук'янчук, Н. А. Климова, О. А. Ковальова, Ю. Ю. Савченко та ін.; за заг. ред. Н. В. Лук'янчук і Н. А. Климової. – К. : Інститут обдарованої дитини, 2014. – 132 с. 26
- 59.Ростовський О. Методика викладання музики в початковій школі. – Т., 2001. – С.100-117.
- 60.Сафронов Б.В. Эстетическое сознание и духовный мир личности. – М.: «Знание», 1984. – 96 с.

- 61.Сбітнєва Л.М. Музично-естетичне виховання дітей і молоді в Україні: проблеми й перспективи / Л.М. Сбітнєва // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка № 15 (226), Ч. I, 2011. – С. 342-345.
62. Сизова Л.С. Теоретические основы методики музыкального воспитания в школе. Учеб. пособие для препод. и студ. пед. учеб. заведений. – М.: Институт практической психологии, 1997. – 104 с.
- 63.Сідорова І.С. Формування естетичної культури студентів педагогічних університетів у позааудиторній художній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / І.С. Сідорова : Уманськ. держ. пед. ун-т ім. П.Тичини – У., 2013. – 252 с.
- 64.Сохор А. Н. Музыкальная культура общества / А. Н. Сохор // Вопр. социологии и эстетики музыки : в 3 т. – Т. 1. – Л. – М. : Музыка, 1980. – 296 с. 18
- 65.Стулова Г. П. Теория и практика работы с детским хором: Учеб. пособие для студ. пед. высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. – 176 с.: ноты. 31
66. Тельчарова Р. А. Музыка и культура (личностный подход) / Р. А. Тельчарова // Эстетика. – 1986. –№11. – С. 45-68. 3
- 67.Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.
- 68.Ушинский К.Д. Избранные труды. В 4 кн. Кн. 4 : Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии (2); сост., статьи, примеч. и коммент. Э.Д. Днепров. – М.: Дрофа, 2005. – 541 с. 17
- 69.Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6-ти томах. Том 4. – Москва: Педагогика, 1989. – 528 с.: ил. 33
- 70.Фатеев С.В. Детские и музыкальные праздники / С.В. Фатеев. – М.: Лабиринт-пресс, 2000. – 432 с.
- 71.Холопова В.Н. Теория музыки: Мелодика, ритмика, фактура, тематизм: Учеб. пособие / В.Н. Холопова. – СПб.: Лань, 2002. – 368 с.
- 72.Шацкая В.Н. Музыка в школе: 9-11 кл.: кн. 2 / В.Н. Шацкая. – М.: АПН РСФСР, 1963. –164 с.

- 73.Школяр Л.В. Диагностика развития музыкальной культуры школьников. Программа и методика изучения музыкальной культуры детей / Л.В. Школяр // Музыкальное образование в школе: М., 2001. – 28 с. 16
- 74.Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.
- 75.Эстетика: Учеб. пособие для вузов / Под ред. А.А. Радугина. – М.: Центр, 2000. – 240 с.
- 76.Эстетическая культура и эстетическое воспитание: Кн. для учителя / Сост. Г.С. Лабковская. – М.: Просвещение, 1983. – 304 с.
- 77.Basis of musical and aesthetic education: tutorial / D. Mack Leith, I. Henrics, H. Wing, K. Hevner – N-York., 2005. – 673 pg.
78. Shuter-Dyson R., Habriel K. Musical ability and their structure / R. Shuter-Dyson, K. Habriel – London, 2010. – 768 pg.
79. Sishor K., K. Carma Psychology accessibility / K. Sishor, Carma K. – London, 2006. – 547 pg.
80. iskustvo.blogspot.ru/p/blog-page_71.html

ДОДАТКИ

Додаток А

Матеріал до бесіди «Легенда про пісню»

Якось Господь Бог вирішив наділити дітей світу талантами. Французи вибрали елегантність і красу, угорці – любов до господарювання, німці – дисципліну та порядок, діти Росії – владність, Польщі – здатність до торгівлі, італійці одержали хист до музики...

Обдарувавши всіх, підвівся Господь Бог зі свого трону і раптом побачив у куточку дівчину. Вона була боса, одягнута у вишивану сорочку, руса коса переплетена синьою стрічкою, а на голові багрянів вінок із червоної калини.

- Хто ти? Чого плачеш? – запитав Господь.

- Я – Україна. А плачу, бо стогне моя земля від пролитої крові, пожеж. Сини мої на чужині, на чужій роботі, вороги знущаються з вдів і сиріт, у своїй хаті немає правди і волі.

- Чого ж ти не підійшла до мене? Я всі таланти роздав. Як же зарадити твоєму горю?

Дівчина хотіла вже йти, та Господь Бог, піднявши правицю, зупинив її.

- Є у мене неоціненний дар, який уславить тебе на цілий світ. Це – пісня.

Узяла дівчина – Україна дарунок і міцно притиснула його до серця. Поклонилася низенько Всевишньому і з ясним обличчям і вірою понесла пісню в народ.

Додаток Б

Музична бесіда про обрядові українські традиції

- Сьогодні ми поговоримо про традиції українського народу зустрічати весну, про зародки українського театру, який нерозривно пов'язаний з піснями, обрядами.

- Початки театру в Україні сягають у глибину століть. Його джерелами є усна народна творчість, зокрема народні обряди та ігри. Типовим зразком театралізованих дійств були народні обрядові пісні, ігри, танки. Вони нерозривно пов'язані з трудовою діяльністю людини і мали магичний характер: словом і рухами дійові особи прагнули задобрити сили природи, щоб одержати багаті врожаї.

В народних іграх звучало іскристе слово, гарна мелодія, чіткі рухи та жести, пісня поєднувалася із танком, а поетичне слово з пантомімою, завдяки чому народні видовища набували справжньої художності. Через слово, діалог, дотепне запитання, кмітливу відповідь, пластичні рухи учасники ігор прагнули викликати глибокі почуття і позитивні настрої в глядачів.

Також побутувала народна традиція наряджатися підчас гри якоюсь твариною. Такі ряджені виконували магичні дії, що мали забезпечити людині добре полювання, удачу, щасливе господарювання. Такі дійства перетворювалися на справжні народні вистави. У різних місцевостях вони мали різні варіанти.

Важко відшукати поетичні обряди в повсякденному побуті наших предків, ніж дійства, пов'язані із зустріччю весни. Пробудження природи від зимової сплячки символізувало в дохристиянські часи й народження Нового року (21 березня). Саме весною наші предки відзначали новолітування. Живучи серед мальовничої природи, вони відчували нерозривний зв'язок із нею і часто уособлювали її, уявляючи як живу істоту.

Весна – в уявленні народу – це гарна молода дівчина, уквітчана віночком, очікувана й жадана.

(Прослуховування запису учнями веснянки «Весняночка – паняночка».)

- Дівчину-весну закликала молодь піснями-веснянками, діти зустрічали її з дарами – солодким печивом у вигляді пташок, адже люди вірили, що весну приносять на крилах з вирію птахи. Закликання весни було справжнім народним святом у селі. До цього свята готувалися і дорослі і діти. Дорослі одягали білі вишиті сорочки, барвисті спідниці, новенькі хустини, а дівчати – вишиті блузки, підперезані крайкою запаски. На головах у них були віночки з живих квітів, від яких на всі боки розвивалися різнокольорові стрічки. Поодинці й парами поспішали на леваду хлопці та дівчата, літні люди. Всі у святковому одязі, з піднесеним настроєм. Хлопці та дівчата водили хороводи.

- Діти, що таке хоровод?

Подивимось на хоровод. *(Учні показують хоровод «Подольночка»).*

- Чому йому немає ні початку, ні кінця?

- Що так рухалось?

- Отже, хоровод відтворює рух сонця протягом року. Дівчата зверталися до сонечка, як до божества, щоб воно вийшло, щоб краще гріло, щоб розтанули сніги, зазеленіла трава і зацвіли квіти.

(Виразне читання веснянки «Вийди, вийди сонечко».)

- Вийшло сонечко, розтанули сніги. Настала пора орати ниву, сіяти пшеницю.

- Від чого залежить урожай?

- Отже треба було покликати дощ і принести йому жертву - борщ і кашу.

- Як кликали дощ?

(Прослуховування веснянки «Іди, іди дощику».)

Зима відступала. Але треба було прогнати її зовсім.

- А як прогнати зиму?

- Як спалювали зиму?

Хлопці робили опудало зими із соломи. Для того вогнища парубки збирали усякі старі речі, все сміття, що зібралось за зиму в селі. Спалювали зиму.

Всі учні хором

Опудало весни спалімо!

Весні шлях стелимо!

Пісень заспіваємо!

Весну привітаємо!!!

Після цього дівчата йшли на високу гору за село, до річки чи до лісу, там відбувалися різні магичні дії, обряди, які сприяли приходу весни.

- Що це були за дії?

Насамперед, виклик птахів із вирію. Для цього дівчата випікали печиво у формі птахів – жайворонків, голубів, журавлів. Ходили з ними і співали, закликали птахів.

Діти хором промовляють:

Пташок викликаємо

Із теплого краю.

Летіть, жайворонки,

З теплої сторононьки,

Летіть, соловейки,

На нашу земельку!

Спішіть, ластівоньки,

Пасти корівоньки!

Звучить у запису веснянка «Вийди, вийди, Іваночку...»

- А зараз ми проведемо гру – конкурс «А вже весна, а вже красна...».

Конкурс «Інсценівка»

І група інсценує гру «Просо», II група – «Подольночку».

- От і зустріли ми весну за давнім українським звичаєм, відтворили пісні, танці, ігри, яким вже понад тисячу років. У цих піснях наше коріння, краса і мудрість нашого народу. Тож давайте берегти їх, вивчати, співати і весну закликати.

У запису звучить веснянка «А вже весна, а вже красна».

Додаток В

Сценарій музичного пізнавально-розважального свята «Карнавал містерія»

Хід заходу

Звучить музика І.С. Баха, Токата і фуга ре мінор. На проекторі тематичні зображення.

Голос за кулісами: Сьогодні вечір оповитий таємницею. Сьогодні гуляють і веселяться по Землі злі духи. 31 жовтня - справжнє свято нечисті. Загадковий, фантастичний і чарівний Хеллоуїн. Свято, яке виникло 2000 років тому. За легендою, в цю ніч на землю виходять добрі і злі духи. Щоб не переплутати їх, люди придумали запалювати смоляні смолоскипи. Адже вогонь відганяє злу силу темряви. У цю ніч прийнято одягатися в костюми нечистої сили і влаштовувати маскаради. Не можна упускати рідкісний шанс відчутти себе відьмочкою, барабашкою, феєю або вампіром. Діти стукають у будинки з криками «Пригощай або пошкодуєш!». Якщо ви не принесете жертву, маленькі діти можуть жорстоко пожартувати над вами, наприклад, вимазати сажею ручки дверей. Ха-ха-ха.

*На музику Ф.Шопена «Ноктюрн», кружляючи, виходить в зал **Пані Мелодія:*** Здрастуйте, хлопці! Сьогодні я, Пані мелодія, запросила Вас на Містичний карнавал в мій замок музичного королівства. Карнавал – це веселе свято, пов'язане з переодяганнями, маскарадами, барвистими ходами. Сьогодні наш карнавал містичний – тобто він буде дивним, фантастичним. Всі ви, хлопці, граєте на музичних інструментах, любите музику. Подумайте, а чому нам, музикантам близьке свято Хелловін? (Відповіді дітей) А тому, що багато композиторів складають музику, зображуючи в ній загадкові, таємничі образи, казкові персонажі. Імена цих композиторів ви побачите на проекторі – це А.С. Даргомижський, Н.А. Римський-Корсаков, М.П. Мусоргський, П.І. Чайковський, А.К. Лядов. Э. Гріг, Г. Берліоз і багато інших. Я пропоную зануритися в чарівний світ музики і трохи повеселитися. Допомогати мені сьогодні будуть казкові герої. Зустрічайте їх.

В ексцентричному танці виходять Баба Яга і Кікімора.

Баба Яга: Хэллоу, кіндери! А ось і ми. Ай ем Баба Яга. Зіс іс травень френд.

Кікімора: Май нейм із Кікімора.

Мелодія: Дівчата, красуні! Раді вас бачити. А чому на англійській ви вітайте хлопців?

Кікімора: Тому що ми модні стали. В Інтернет залізли, прочитали: Хеллоуїн – найдавніше свято, яке виникло у Великобританії. А також це традиційне свято американців. Ось тому і вирішили трохи порозмовляти на їхній мові.

Баба-Яга: Придумали теж. Раз в році прокидаються злі духи. Брехня. Та я, та кожен день готова пакостити, бешкетувати, лякати, лякати людей. Але, на жаль, прийде знову цей Дід з подарунками і все зіпсує нам.

Мелодія: Все з вами ясно, лісові феї. А я чую до нас йде ще один гість. Під музику вистрибує Аватар.

Аватар: Добрий день земляни. Не треба пакостити, лісові бабусі. На землі має бути добро. Радість, світло!

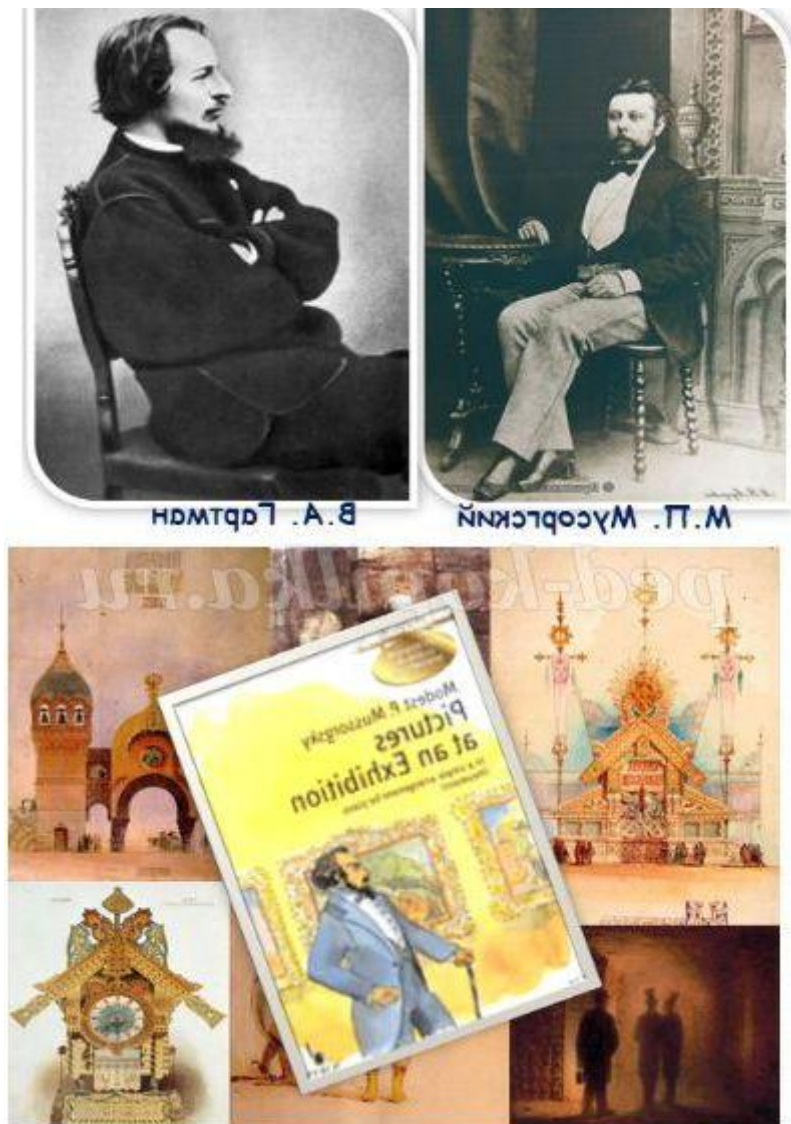
Мелодія: Аватар, я з вами повністю згодна. Баба-яга, Кікімора, відсталі ви дівчата! Не треба влаштовувати гидот нашим гостям. У нас веселе свято. Веселощі у нас завжди проходить з великим розмахом. Ось подивись на наших глядачів! Вони всі прийшли в таких чудових костюмах! Вони-то знають, що сьогодні їх чекає зовсім не страх і кошмари, а веселі конкурси та ігри.

Баба-Яга: Гаразд, ми влаштуємо собі з Кікіморою офіційний вихідний сьогодні. Але грати, стрибати ми з вами будемо. Тряхнем старовиною! Оголошую набір Команди Баби Яги «Зубастики»!

Мелодія: Тоді і ми з Аватаром наберемо Команду «Чарівні нотки». Щоб все було чесно, конкурси будемо придумувати по черзі.

1 завдання

Одного разу російський композитор М.П. Мусоргський відвідав виставку робіт художника Віктора Гартмана. Ескізи і малюнки одного справили на нього таке яскраве враження, що з-під пера музиканта вийшов цикл музичних кліпів. Він так і назвав – «Картинки з виставки».

Послухайте музичний фрагмент з цього циклу. І спробуйте здогадатися, якогось персонажа зобразив композитор. Які музичні інструменти будуть в цій п'єсі звучати («Хатинка на курячих ніжках», в оркестровці Равеля).

2 завдання

Кікімора: А другий конкурс я придумала!! Називається він «Наряд Мумії» ! Потрібно за 1 хвилину акуратно «нарядити» хлопчика і дівчинку зі своєї команди в костюм мумії за допомогою туалетного паперу. (В.Гаврилин, «Тарантела»).

3 завдання

На екрані три категорії: Бабусі (П.І. Чайковського «Баба Яга»), Іноземці (Э.Григ, «В печері гірського короля»), Карлики (М.І. Глінка «Марш Чорномора»). Вибравши одну з них, команда, після прослуховування музичного фрагмента, повинна спробувати відзначити характерні музичні особливості в створенні того чи іншого персонажа. Наприклад: характер музики, динамічні відтінки, штрихи, темп, регістр, тип мелодії, особливості оркестровки і т.д.

4 завдання

Аватар: Наступний конкурс називається «Казкові острови». Під музику ви всі повинні «плавати в морі», гарно, плавно, не заходячи на острови (круги з шпалер). Коли музика вимикається, потрібно миттєво вистрибувати «на сушу», інакше «море вас поглине». На один острів повинні встати 2 гравця (островів в 2 рази менше, ніж учасників. Причому обидва вони стоять на одній нозі, тримаючись один за одного). Той, хто не зможе утриматися на острові і впаде в море, буде ним поглинений. (Гра повторюється кілька разів, поки не набридне Аватару під музику Сен-Санса «Акваріум», «Лебідь»; Деліб «Дует квітів»).

завдання 5

Баба-Яга: Пристрасть як люблю чаклувати. Хочете і вас навчу? Ось дивіться. (Вносяться стаканчики з соком). Зараз це простий сік. Але рівно через хвилину це буде Чарівний напій «дванадцятий». Випивши його, на вас так і посипаються дванадцятки в школі. (Баба-Яга починає чаклувати): $5 \text{ на } 5 = 25$; жи, ши пишеться через і; Квадрат гіпотенузи дорівнює сумі двох катетів... Я ж забула. Щоб у музичній школі були теж дванадцятки потрібно про ноти чого-небудь сказати. Підказуйте. Нота до пишеться на ... (Хором: додатковій лінієчці). Нота ре пишеться під...першої лінієчкою... (або інші музичні питання). Ось тепер порядок. Готове. Пригощайтесь.

Пані Мелодія: Я хочу продовжити тему чаклунства. Учасники з команди випадковим шляхом вибирають шумовий інструментарій (інструмент закритий вуаллю таємниці). Крім барабана, бубна, тріскачки,

дзвіночка, врубеля, може попастися голосової ефект – шипіння, дзижчання, мукання, пицання, цокання, клацання пальцями, тупотіння, стрибання та інше. Потрібно за 1 хвилину придумати, використовуючи шумові інструменти, оригінальну звукову мантру, музичне чаклунство на удачу.

завдання 6

Кікімора: Між іншим, у мене теж є свій музичний портрет. Його склав Анатолій Костянтинович Лядов. Фантазер був, ось що придумав: «Живе, росте Кікімора у чарівника в кам'яних горах. Від ранку до вечора тішить Страховину Кіт-Баюн, каже казки заморські. З вечора до білого дня качають Страховину у кришталевій колисці. Рівно через сім років виростає Кікімора. Тонюсінька, чернюсінька та Кікімора, а голова у неї малим-малесенька, з наперсток, а тулуб як соломинка. Стукає, гримить Кікімора від ранку до вечора; свистить, шипить Потвора з вечора до півночі; з півночі до білого дня пряде кужіль конопельну, соває конопляну пряжу, снує основу шовкову. Зло тримає на розумі Кікімора на весь люд чесний».
.. А тепер послушайте про мене музику, та самі спробуйте мій портрет намалювати (звучить уривок з «Кікімори», видається команді ватман, по черзі учасники малюють портрет героїні).

7 завдання

Танці з мітлою. По колу під музичний супровід діти передають мітлу. На кого музика зупиниться, то виходить в центр і танцює індивідуальний танець з мітлою. (приклади музики: Хачатурян «Танець з шаблями»; Чайковський «Танець маленьких лебедів»; Моцарт «Маленька нічна серенада» 3 частина; Гамна стайл; Гаврилін «Тарантела»; «Частушки Бабок Йожек»).

В завершенні програми герої прощаються, а Пані Мелодія пропонує вибрати Короля і Королеву Карнавалу (листочки з іменами скидаються в спеціальну коробочку), оголошує початок дискотеки.

Додаток Д

Перелік музичних творів для музикотерапії

Для зняття втоми необхідно слухати: Е. Гріг «Ранок»; П. Чайковський «Пори року»; А. Вівальді «Пори року» (літо, зима); Й. С. Бах Концерт ре-мінор для клавесину з оркестром, ч. II; Й. С. Бах Бранденбурзький концерт № 4, соль-мажор, ч. II (Andantino); Й. С. Бах Бранденбурзький концерт № 5, ре мажор (Affetuoso); Й.С. Бах Бранденбурзький концерт № 6, сі-бемоль мажор (Adagio по поп Тгорро).

Для активізації творчого мислення: 14 М. Равель «Болеро»; В. А. Моцарт «Турецький марш»; Д. Хачатурян «Танець з шаблями» з балету «Гаяне».

Для повного розслаблення : «Романси» чи «Вальси» Д. Д. Шостаковича.

Проти хвилювання і тривоги: Ф. Шопен. Мазурки та прелюдії; Й. Штраус. Вальси; А. Рубінштейн. Мелодії; Л. ван Бетховен. «Місячна соната»; О. Прокоф'єв Соната ; С. Франк Симфонія «Ре-мінор».

Для заспокоєння: К. Глюк; Й. Брамс Гавот, ля мажор; К. Дебюссі «Місячне світло»; К. Бах Ларго з органного концерту ре-мінор; Й. С. Бах. «Сіціліана».

Для зняття озлобленості, заздрості: Й. С. Бах Італійський концерт; Й. Гайдн Симфонія; Ф. Сібеліус «Фінляндія».

Додаток Е

Загадки про музичні інструменти

Ними один по одному б'ють,
А вони у відповідь співають
І блищать, як дві копійки, -
Це музичні... (тарілки)

Сім доріжок в неї є,
Кожна голос подає,
Як гравець торкне всі сім,
Стане весело усім. (гітара)

Дерев'яне, а не полінце,
Шість дірочок має,
Весело співає (сопілка)

Україну прославляє, хоч не знає слів,
Тугу людям розганяє
Многострунний спів.
У похід її з собою Брав козак Мамай,
Мов ясну леліав зброю.
Хто вона: вгадай? (бандура)

Ой же гарно вона грає,
Кожне слово вимовляє.
Хоч і має три струни,
Та співочі всі вони.
Запитаймо у всезнайка:
-Хто це? Що це? (балалайка)

Ну й велика оця скрипка,
Не можна відвести очей,
Звук низький, баритональний.
Це і є... (віолончель)

Вони, як квіти називаються,
Чудовим дзвоном заливаються.
(дзвіночки)

Що за гість прийшов у дім?
Скільки гудзиків на нім!
А почнеш їх натискати, -
Починає гість співати! (баян)

Як смичок струни торкнеться,
вона піснею озветься.
Дуже ніжну душу має,
що сміється і ридає. (скрипка)

Люблять мене, поважають,
Та б'ють мене, коли грають.(барабан)

Клавіатури чорно-білий ряд,
Педалі жовтим золотом горять...
Мене з собою не внесеш у футлярі.
З могутнім форте, ласкавим піано,
І тому є той надзвичайно правий,
Хто називає нас... (фортепіано)

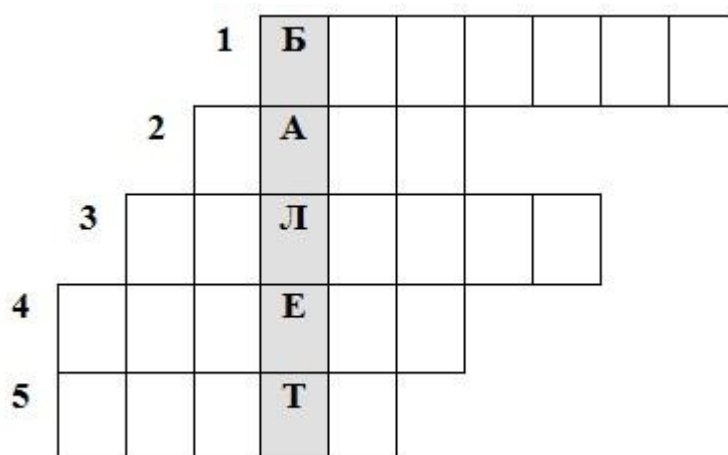
На нашій інструменті
Є і струни, і педаль.
Хто ж він є?
Безперечно, це – знайомий нам ...
(рояль)

Прикладу до губ цю трубку –
Затихає в серці біль.
Інструмент цей тихий, ніжний;
Називається ... (свиріль)

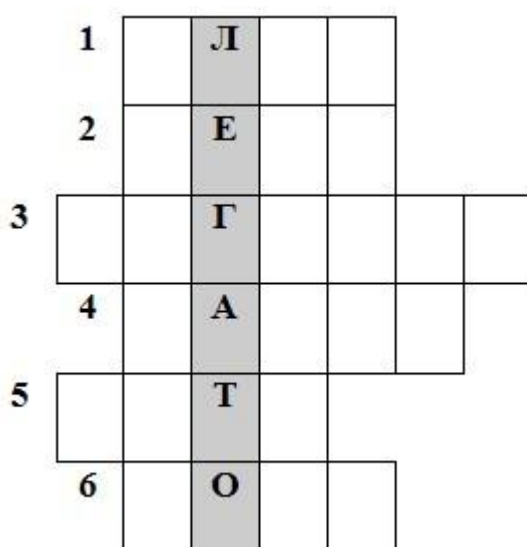
У нього три куточки,
А грає, як дзвіночки. (трикутник)

Додаток Ж

Кросворди

1. Струнний український народний інструмент. (*бандура*)
2. П'еса в енергійному, чіткому ритмі, під яку зручно крокувати. (*марш*)
3. Одноголосна, закінчена музична думка. (*мелодія*)
4. Перекладіть французьке слово балет на українську мову. (*танець*)
5. Динамічний відтінок голосно. (*форте*)

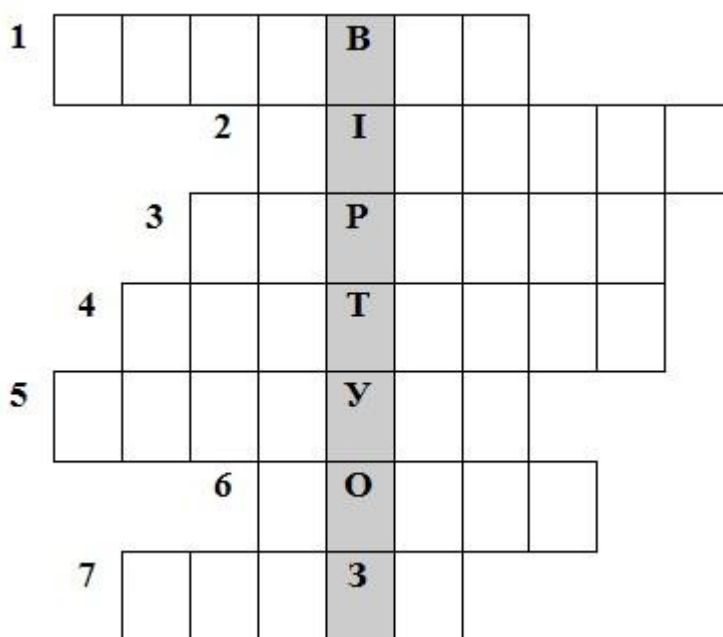

1. Який знак ставлять на початку нотного стану? (*ключ*)
2. Як називається швидкість руху в музиці? (*темп*)

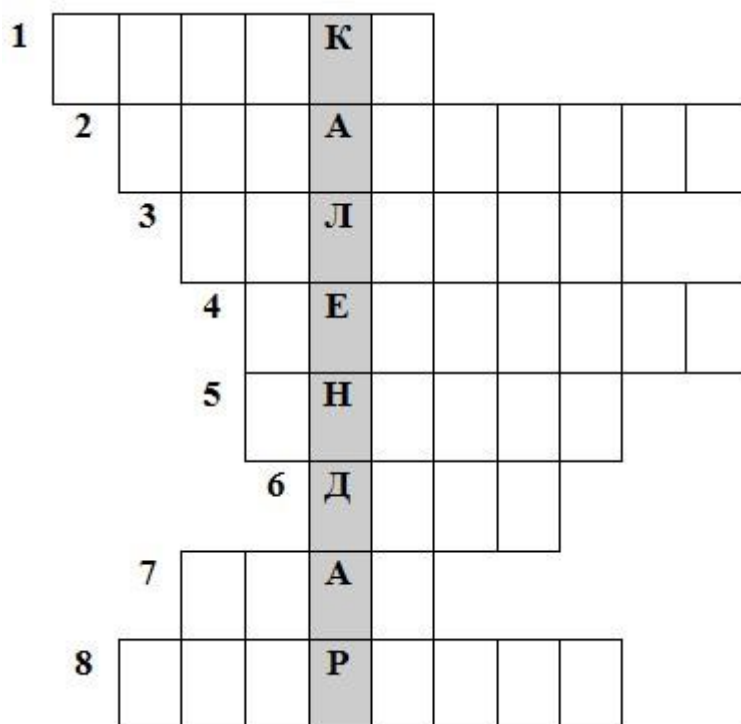
3. Певний відрізок діапазону. (*регістр*)
4. Знак мовчання. (*пауза*)
5. Чергування і співвідношення різних музичних тривалостей. (*ритм*)
6. Знаки, за допомогою яких записують звуки. (*нота*)

Кросворд про музичні інструменти

1. Ударний музичний інструмент схожий на барабан. (*литаври*)
2. Фортепіано або ..... (*піаніно*)
3. Цариця струнних інструментів. (*скрипка*)
4. Мідний музичний інструмент – мисливський ріг. (*валторна*)
5. Струнно – щипковий український народний інструмент. (*бандура*)
6. Струнно – щипковий інструмент схожий на балалайку. (*домра*)
7. Український музичний інструмент, на якому грали кобзарі. (*кобза*)

Жанри українських пісень

1. Як по-іншому називають веснянки? *(гаївки)*
2. Пісня на Івана Купала. *(купальська)*
3. Пісня зимового циклу на Різдво. *(колядка)*
4. Пісня для нареченої. *(весільна)*
5. Пісня на збір урожаю. *(жнивна)*
6. Пісня про героїв-козаків. *(дума)*
7. Журлива пісня. *(плач)*
8. Жанр пісні «Ой, сивая зозуленька». *(щедрівка)*